

STANISLAVA JAROLÍMKOVÁ

ZAJÍMAVOSTI ZE
SVĚTOVÝCH
DĚJIN

motto

1

motto

STANISLAVA JAROLÍMKOVÁ

ZAJÍMAVOSTI ZE
SVĚTOVÝCH
DĚJIN **1**

Praha 2015

© Stanislava Jarolímková, 2015
Illustrations © Štěpán Zavadil, 2015

ISBN 978-80-267-0483-6

STAROVĚK A STŘEDOVĚK

MOTTO:

Vzdělaný člověk má vždy v sobě bohatství.

Římský bajkář Gaius Iulius Phaedrus (asi 15 př. n. l.–50 n. l.)

Bohatství moudrému muži slouží, hloupému poroučí.

Římský filozof Seneca (4 př. n. l.–65 n. l.)

Víc je třeba všímat si děl než autorů.

Římský spisovatel Livius (59 př. n. l.–17 n. l.)

ÚVOD

V této své nejnovější dvoudílné knize jsem se pro změnu rozhodla věnovat – jak název napovídá – světové historii.

V první kapitole nazvané „Výběr zajímavostí ze šesti světadílů“ jsem se snažila nabídnout o starověkých a středověkých městech, říších či lokalitách informace, díky nimž si o nich čtenář může vytvořit konkrétní představu. Například z pasáží věnovaných Egyptu se dozví, jak vypadaly první domy „obyčejných“ Egyptanů, kolik předchůdců měl dnešní Suezský průplav a že královna Kleopatra měla ve skutečnosti blondaté vlasy, buclatou, jen něco přes 150 cm vysokou postavu a lehce zahnutý nosík, takže nepatřila mezi krásky dokonalého vzhledu. U Řeka vyjde najevo, že nikdy nešlo o jednotnou říši, že athénská Akropole nebyla pouze „kopcem s kostelem a palácem“ (jak zaznělo v malém průzkumu, který jsem si během psaní knížky provedla) a jaké málo známé okolnosti provázely slavné řecké bitvy u Marathonu, Thermopyl či Salaminy. Na Řím prozradím, že sice měl mnohé krásné stavby, ale na druhé straně v něm zejména v teplých částech roku vládl zápach, a že „obyčejným“ lidem nabízel bydlení v činžovních domech nízké kvality s předraženým nájemným, které postrádaly toalety, kamna i přívod vody a měly vysoké schody. Při návštěvě Severní Ameriky si představíme předka koní vysokého asi jako dnešní liška, vysvětlíme si, co znamenalo, když severoamerický Eskymák prohlásil „jsem hotov s pátým člověkem“, a o Číně si řekneme, čím její obyvatelé nabrazovali zakázaná kamna, jak připravovali oblíbené žraločí ploutve či kachní vejce a jak děsili nepřátele pomocí svých kolesových lodí.

Ve druhé kapitole „Věštili proroci, že tma bude v noci“ ukazují například to, že budování megalitických staveb se docela dobře obešlo bez zásahů nadpřirozených sil, že základem věštění byly perfektně promyšlené (a výnosné) podvody a že potopa světa spojovaná s Noem se nikdy neodehrála. Třetí kapitola s názvem „Osobnosti a jejich tajnosti“ představuje významné jedince té doby spíše jako „obyčejné“ lidi, kteří měli nejen své přednosti, ale i podivínské, smutné či stinné stránky. A závěrečná čtvrtá kapitola „Vynálezy a dovednosti“ dokazuje na

konkrétních příkladech, že ve starověku i středověku pobíhalo po matičce Zemi velké množství přemýšlivých a nesmírně šikovných jedinců, takže označovat za zaostalého barbara každého, kdo v oněch obdobích žil, by bylo velmi nespravedlivé. Dokonce lze říci, že tehdejší lidé byli ve své vynalézavosti i dovednostech mnohdy zdatnější než my, kteří obdobných výsledků dosahujeme za pomoci moderní techniky.

Pokud chcete zjistit, co dalšího kniha nabízí, stačí nahlédnout do Obsahu či Rejstříku a poté nalistovat příslušnou pasáž; text je totiž možno číst na přeskáčku. Štěpán Zavadil ho doprovodil 50 ilustracemi, pro něž jsem náměty vybírala tak, aby i ony byly pokud možno méně známé.

U panovníků uvádím za jejich jménem dobu vlády, zatímco u ostatních postav jsem připojila data narození a úmrtí. Egyptské datace jsem volila podle paní lektorky Mgr. Marie Peterkové-Hloučové a ostatní jsem většinou přebírala z Všeobecné encyklopedie v osmi svazcích Diderot (viz Literatura); odkazy na bibli pocházejí z ekumenické bible vydané roku 1979 (viz Literatura).

Pohodové počtení

Stanislava Jarolímková

<http://stjarolimkova.portnet.cz>

Za pomoc při psaní knihy děkuji svému manželovi Petrovi, profesoru Zdeňku Broukalovi, CSc. a PhDr. Jarmile Hackenschmiedové.

Lektorka: Mgr. Marie Peterková-Hloučová

KAPITOLA I.

VÝBĚR ZAJÍMAVOSTÍ ZE ŠESTI SVĚTADÍLŮ

AFRIKA

EGYPT – ZEMĚ, KDE NEJVĚTŠÍM POKLADEM BYL NIL

O této zajímavé, tisíc kilometrů dlouhé zemi bylo popsáno mnoho papíru a ani my ji neopomineme – ovšem s tím rozdílem, že nás místo střídání dynastií i hlavních měst budou zajímat tak „obyčejné“ věci jako zdravotní stav obyvatel, jídelníček či třeba boj se zločinností.

Egyptské věštění a stavby slavných pyramid najdete v kapitole „Věštíli proroci, že tma bude v noci“.

Z ráje k Nilu

Předkové Egypťanů obývali nejprve Saharu, která prý v minulosti připomínala pozemský ráj a jejíž ráz se začal měnit kolem 4. tisíciletí př. n. l., kdy přicházela o svoji vegetaci. Její vysychání nebylo jednorázové, opakovalo se několikrát s různou intenzitou, ale nakonec přimělo lidi k postupnému stěhování. Část z nich skončila v nilském údolí, jemuž se říkalo Černá zem, neboť bylo při pravidelných nilských záplavách zúrodnováno černým bahnem.

Zdravotní stav Egypťanů nebyl nijak záviděníhodný. Kromě ataků zubních kazů byl jejich chrup obroušený všudypřítomným pískem a oči trpěly prudkým sluncem; nebylo málo těch, kteří kvůli tomu oslepli. Mívali také různé typy vředů, z nichž se zřejmě infekce šířila do celého těla. Průměrný věk se v některých obdobích pohyboval kolem 30 let, v jiných byl o deset let vyšší a výjimkou nebyli ani jedinci s pěti křížky na zádech. Děti, jichž mnoho umíralo již při porodu, byly ohrožovány

i v prvních dnech po příchodu na svět. Někdy bývaly pohřbívány se zemřelou matkou, jindy byly zakopány v hlíněných nádobách nedaleko obydlí či pod podlahu, ale výjimkou nebylo ani to, že byly položeny za okraj pouště, kde se o ně postarala divoká zvířata, nebo byly vhozeny do kanálu či do Nilu, kde zasáhli krokodýli. Zemřelí potomci bohatých byli často mumifikováni.

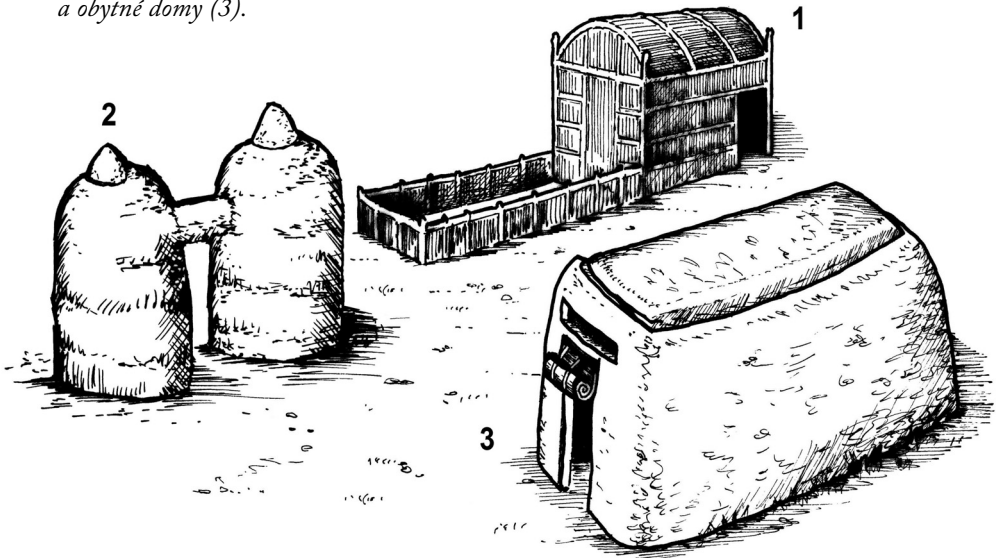
Rodina mívala 4 až 6 dětí (po odečtení těch, které zemřely předčasně), jimž obvykle matky vybíraly (z našeho pohledu neobvyklá) jména jako (v překladu) „Bud' vítán“, „Krásná příšla“ nebo „Re je dobrý“. Již tehdy lékaři uznávali význam mateřského mléka, a pokud ho maminka měla málo, byla jí natírána záda olejem, v němž byla vyvařena hřbetní ploutev okouna nilského. Když bylo dítě nemocné, snažili se lékaři podávat matce „léky“, které měly malého pacienta jejím prostřednictvím uzdravit. Mezi nimi byly i myši, které musely matky sníst a jejich kosti uložily do plátěného sáčku zavázaného sedmi uzly a pověšeného na krk miminku jako talisman.

O pestrosti **egyptského jídelníčku** svědčí mimo jiné jídla uložená v jedné hrobce ze Staré říše (asi 2686–2125 př. n. l.). Bohatou nabídku tvořily různé druhy chleba, medové zákusky, ječný pudink, sýr, kaviár, ryba bez ploutví, polévka z holuba, pečená křepelka, pečené zvířecí ledviny, hovězí žebra a kýta, ovoce a samozřejmě víno. (Je zajímavé, že egyptští vinaři označovali zazátkované a zapečetěné lahve z pálené hlíny jménem majitele vinice a rokem sklizně.)

Již před 4 000 lety se nosily v Egyptě paruky a k výbavě zámožné dámy neodmyslitelně patřily **kosmetické přípravky**: ústa i tváře si barvily na žlutočerveno, oči zvýrazňovaly černým barvivem a na víčka nanášely antimonový prach protahovaný na jedné straně k obočí a na druhé dolů k lícím.

Nejčastěji nosívali Egyptřané **sandály**, které byly zpočátku zhotovovány z kůže a později z rostlinných vláken (lýka, papyru či pleteného rákosu) a jejichž úkolem bylo chránit chodidla před rozpálenou zemí. K noze byly připevňovány řemínky či pásky, nerozeznávala se u nich bota levá a pravá a v přítomnosti výše postavené osoby si je lidé – jak veleb bonton – zouvali. Faraon míval sandály na podrážce vyzdobené kresbami nepřátel, které při každém kroku symbolicky drtil, a míval je zdobené zlatem a korálky;

V nejstarším období egyptské historie zahrnovaly vesnice chrám (1), sýpky (2) a obytné domy (3).

známý Tutanchamon (1336–1327 př. n. l.) jich prý měl skoro sto párů. Specifikem byly zlaté pohřební sandály faraonů.

„Obyčejní“ Egypťané žili v nejstarších dobách v domcích z lehkých materiálů, jako byl rákos či palmové větve, a později v pravoúhlých dřevěných staveních o obdélníkovém půdorysu, jež měla na kratších stěnách dveřní a malé okenní otvory, kudy do interiéru mohl proudit vzduch. Místo dveří visela rohož, kterou bylo možno svinout do horní části otvoru.

Zařízení místností tvořily v podstatě rohože na spaní, truhla a stůl. Postupně se sice začala obydli zvětšovat, takže měla dvě nebo tři místnosti, na jejich stavbu se používaly nepálené cihly, ale zařízení zůstávalo nadále prosté.

Venkovská sídla zámožných rodin zahrnovala vestibul se sloupovím, centrální přijímací sál rovněž se sloupovím a obytné prostory rodiny majitele, koupelny a kuchyně; samozřejmě nechyběly přístavky pro služebnictvo a zahrada.

Piramesse – ztracená metropole ryšavého faraona

To, jak se **bydlelo v hlavních městech**, si ukážeme na Piramesse (Rames-sův dům), které nechal vybudovat jako novou metropoli jeden z dodnes nejznámějších egyptských faraonů, údajně nepřilíš inteligentní Ramesse II. (1279–1213 př. n. l.). Zvolil pro ni místo v nejuvýchodnější části nilské delty, kde míval letní sídlo jeho dědeček i otec a on to tu měl velmi rád; kromě toho bylo odtud blíže do oblasti dnešní Sýrie, Izraele a Jordánska, které v minulosti patřily Egyptu a které chtěl dobýt zpět.

Piramesse se rozložilo na ploše téměř 10 km² a dostalo přívlastek „Tyrkysové“ zřejmě podle barvy obložení fasád, které pod slunečními paprsky nádherně zářily. Stalo se nejen sídlem faraona, ale i vojenskou pevností a přístavem. Ze západu a severu je obtékalo Pelusické rameno a na jihu a východě je lemoval uměle vyhloubený kanál zvaný Voda Avaridy. Byla tu hojnost ryb i ptactva a díky úrodné půdě delty se tu dařilo vinné révě, granátovníkům, tamaryškům, dřevinám zvaným sykomory a palmě jménem slonovník (*Phytelephas*), jejíž semena byla zdrojem rostlinné neboli nepravé slonoviny.

Zámožní obyvatelé žili v honosných bílých domech obklopených zahradami a sady lemujícími rovné, v pravém úhlu se křížící ulice, zatímco ti méně movití měli vymezenou lokalitu s úzkými, křivolakými uličkami a jejich domky sousedily s řemeslnickými dílnami.

Faraon, jehož sochy* stály málem na každém rohu města, žil v bělobou **zářícím paláci** obklopeném správnými budovami, harémem, kuchyní, pokladnicí a sklady.

* Nelze však očekávat, že umělci zachycovali věrně jeho 173 cm vysokou postavu, orlí nos, vystouplé lícní kosti, široké obočí nad mírně vypouklýma mandlovýma očima, menší hranatou bradu, masité rty a odstávající uši. Jak bývalo zvykem, **pracovali podle schválených předloh**, takže je jasné, že díla byla stylizovaná; hlavní roli tu nehrála faraonova samolibost, nýbrž „státní“ snaha, aby poddaní a jejich potomci vidali panovníka stále mladého, zdravého a krásného.

Významnou částí jeho sídla byla velká síň s modrobílými sloupy, z níž se vcházelo širokou chodbou do trůnního sálu, který měl bílé zdi a jeho podlahy zdobily barevné mozaiky zachycující svázané zajatce, lvy požírající nepřátele Egypta a příslušníky porobených oblastí přinášející tribut neboli daň. Sálu dominoval na stupínku umístěný zlatý trůn chráněný baldachýnem a zdobený výjevy, na nichž faraon vítězí nad nepřáteli. Přilehlá zahrada byla plná jezírek s lotosovými květy, nechyběla v ní ani vinice či zeleninová část a zřejmě tu vznikla i soukromá zoologická zahrada.

V centru Piramesse se nacházela také **kasárna pro tisíce vojáků a „ubytovny“ až pro 460 koní**, kteří měli podle archeologů k dispozici i jakési koňské toalety; koňskou močí se hnojily vinice.

Když Ramesse II. vyrážel se svými ozbrojenci na vojenské výpravy, na nichž ho údajně doprovázel ochočený lev hlídající v noci jeho stan, musela to být pro obyvatele i návštěvníky tehdejší metropole skvělá podívaná. Zřejmě obzvláště velký zájem vyvolal průvod mířící roku 1274 př. n. l. ke Kadeši*.

* **Kadeš bylo severosyrské město** a zde svedená Ramessova bitva s chetitským králem Muvatallišem II. (1295–1272 př. n. l.) byla v mnohém unikátní. Zaprvé se zde setkaly na tehdejší dobu dvě neobvykle početné a rovnocenné armády, takže bitva skončila nerozhodně, jelikož oba panovníci považovali za zbytečné pokračovat v boji. Zadruhé mezi oběma stranami byla uzavřena v Piramesse mírová smlouva, vymezující v dané lokalitě sféry egyptského a chetitského vlivu, jež se stala **první zachovanou smlouvou svého druhu**; byla zaznamenána na dvě stříbrné tabulky a psaná v babylonštině. Později byla smlouva stvrzena sňatkem Ramesse II. s nejstarší dcerou chetitského krále a **až do rozpadu chetitské říše roku 1196 (1200) př. n. l. nebyla porušena**.

Celkem 20 000 vojáků s koňmi a bojovými vozy bylo tehdy provázáno stádem hospodářských zvířat a povozy taženými osly, vezoucími proviant, zbraně a stany (velbloudi se v Egyptě používali teprve po roce 525 př. n. l., kdy Egypt ovládli Peršané). Součástí průvodu byli i členové královské rodiny, kteří se měli stát očitými svědky faraonova skvělého vítězství, a chybět nesměli ani písaři, neboť museli denně zapisovat vše, co se během tažení stalo.

Ramesse II. (jenž se postupně oženil i se svými čtyřmi dcerami, které však funkci manželky zastávaly pouze rituálně) se dožil dvaadevadesát let. Když umíral, byl bělovlasý, shrbený a trpěl trvalými bolestmi zubů a dásní, artritidou, arteriosklerózou a snad i obezitou či jejími následky. Balzamovači omylem vyjmuli z jeho těla i srdce, které však potřeboval pro cestu na věčnost, takže mu je do hrudníku vsílili zpět zlatými nitěmi. Přišli také nehty, jelikož jen tak mohly držet na místě poté, co se jeho kůže scvrkla.

V 11. století př. n. l. se stalo něco, co znamenalo začátek konce Piramesse. Pelusiské rameno nilské delty se totiž začalo zanášet, takže bylo přehrazeno, aby vodu dostávalo perspektivnější, severněji se prodírající Tanidské rameno. (Dnes mají ramena delty Nilu jiný tvar a k záplavám nedochází díky přehradám u Asuánu, kde vzniklo přehradní jezero delší než 500 km, z něž se voda odpouští podle potřeby.) A protože Piramesse pochopitelně nemohlo žít bez vody, padlo rozhodnutí přestěhovat je do města Tanis (postaveného již ve 21. století př. n. l. asi 20 či 30 km severně od Piramesse na pravém břehu Tanidského ramene), jež si zvolili za svoji metropoli faraoni vládnoucí v 11. století př. n. l. a které nikdy nedosáhlo slávy Piramesse.

„Obyčejné“ domy z nepálených cihel byly ponechány na místě a postupně je zakryly nánosy úrodné půdy, ale větší a honosné objekty včetně chrámů byly rozebrány a kámen po kameni převáženy na saních na nové místo. Přestěhování byly i sochy, ovšem vcelku, nerozřezané. Není známo, jak dlouho tato akce trvala, protože se o ní nedochovaly žádné písemné doklady, ale je jisté, že byla časově i fyzicky velmi náročná; vždyť například Ramessovy sochy byly vysoké až 28 metrů a mnohé vážily 1 000 tun.

I když některé prameny hovoří o tom, že na novém místě bylo Piramesse v podstatě znovu „sestaveno“ a „pouze“ přejmenováno, pravděpodobnější je verze, podle níž stavebníci Tanidy použili větší část stavebního materiálu, ale vzhled nového města byl zcela jiný.

Křesťané, kteří se v Egyptě dostali ke slovu v první polovině 1. století n. l., odesali obličej reliéfním postavám synů a dcer Ramesse II., zdobícím na západním břehu Nilu v oblasti dnešního Luxoru jeho zádušní chrám Ramesseum, aby symbolicky odstranili tak důležité orgány jako oči, ústa, nos a uši. Teprve poté začali používat tento svatostánek jako svoji modlitebnu.

Místo psů sloužily strážcům pořádku opice

O tom, že egyptská říše dostala do vínku zločinnost, svědčí situace za vlády prvního historicky doloženého panovníka Meniho (kolem roku 3100 př. n. l.), jenž zavedl celou síť dohlížitelů pečujících o pořádek. Již tehdy existovaly čtyři posádky pohraniční policie, které mezi sebou udržovaly kontakt pomocí hlídek jezdících na oslech.

Tresty v zemi na Nilu bývaly velmi tvrdé; například nevěrné ženy musely počítat s uříznutím nosu. U zvláště těžkých zločinů, jakými byla urážka kněze, vlastizrada, porušení přísahy či vražda, rozhodovali o potrestání monarchové (v tomto případě šlo o správce jednotlivých egyptských regionů), kteří mohli vynést rozsudek teprve po výsledku policejního úředníka, svědků a obžalovaného. Rozsudek však musel být vynesen až po uplynutí minimálně jedné noci od výsledku, zatímco v některých případech bylo nutno čekat pět dní. Aby si monarchové mohli to, co slyšeli, v případě potřeby znovu oživit, zapisovalo se během výslechů a výpovědí každé vyřčené slovo. Obhájci ještě nebyli v té době v Egyptě známi, neboť by – jak napsal řecký dějepisec Diodoros (90–asi 30 př. n. l.) – svou obhajobou jen zamlžovali skutkovou podstatu a „*soudci sypali písek do očí*“. Každý rozsudek smrti musel být ještě potvrzen faraonem. Co se týče způsobů výkonu tohoto trestu, převládaly tzv. nepřímé popravy, což znamenalo, že odsouzenec sám požil jed, čímž se podle tehdejších představ potrestal trestem nejvyšším; sebevrah totiž nesměl být pohřben, a tudíž nemohl vstoupit do říše mrtvých. Klasické popravy byly v Egyptě vykonávány jen výjimečně. Podle některých pramenů sice bylo používáno ukřižování, avšak zdá se, že to byla spíše posmrtná forma znásobení potupy za zvláště odsouzeníhodný zločin.

Svrázný postup zavedli Egypťané v boji proti zločineckým bandám, které se v zemi velmi rozmohly. Jejich vůdci, schválení policií, byli totiž povinni vést seznamy ukradených věcí, a pokud okradený věrohodně prokázal, že to či ono patří jemu, musely mu být za jistý poplatek vráceny. Ačkoliv se nám to zdá celé postavené na hlavu, podle historiků se tímto způsobem podařilo řádně zredukovat zlodějské řemeslo.

Z Egypta známe také **první zatykač**, jenž pochází z doby okolo roku 900 př. n. l. a byl napsán na papyru. Z roku 145 př. n. l. se zachoval dokument, jímž se vyhlášovalo pátrání po dvou uprchlých otrocích, Hermonovi

a Bionovi, kteří ukradli značnou částku peněz. Listina obsahovala popis vizáže („*střední postavy, bezvousý, s rovnýma nohama, v bradě důlek, na levé straně nosu bradavice tvar čočky, jizva nad levým koutkem úst, na pravém zápěstí tetován barbarskými písmeny*“), oblečení („*na sobě měl koženou zástěru*“) i předmětů, které obvykle nosili s sebou. Připojena byla také žádost adresovaná veřejnosti o podání jakýchkoliv zpráv o uprchlících a nechyběl ani příslib odměny za jejich dopadení. Pro nás je poněkud neobvyklé, že egyptští strážci pořádku nasazovali při stíhání zločinců místo psů opice.

Předchůdci Suezského průplavu

První kanál mezi Nilem a Rudým mořem*, nazvaný Průplav faraonů, byl vybudován ve 13. století př. n. l. za egyptského faraona Sethiho I. (1294–1279 př. n. l.).

* Existují dva názory na to, jak vznikl **název Rudé moře** (jemuž prý Egypťané říkali Velká zeleň; důvod tohoto pojmenování se mi nepodařilo zjistit). Některé prameny hovoří o červené barvě pohorí, která moře obklopují, jiné o sezonně se vyskytujících řasách zabarvujících vodu do hnědočervena.

Byl 160 km dlouhý, vedl z Nilu na východ k jezeru na západním okraji Sinaje (dnes se nazývá Timsáh) a odtud k místu, kde se dnes nachází přístav Suez. Budování průplavu dokončil Sethiho syn Ramesse II., avšak asi v 8. století př. n. l. bylo toto dílo zaneseno pískem a sedimenty.

Další **zdejší průplav** začal hloubit faraon jménem Neko II. (610 až 595 př. n. l.), jenž se snažil výše zmíněnou vodní cestu obnovit. Jeho plán obsahoval pouze malou změnu trasy – místo od hlavního toku Nilu měla tato vodní cesta vést od východního ramene nilské delty nedaleko města Per-Bastet (Búbastis). Netušil však, že tato skutečnost sehráje v tomto případě rozhodující roli. Búbastis byla totiž významnou poutní lokalitou, proslavenou bohyní mateřství a lásky Bastetou, která byla znázorňována jako štíhlá žena s kočičí* hlavou a měla zde svoji svatyni. Kočka tu

byla posvátným zvířetem a rčení „je to pro kočku“ mívalo přesně opačný význam, než má dnes.

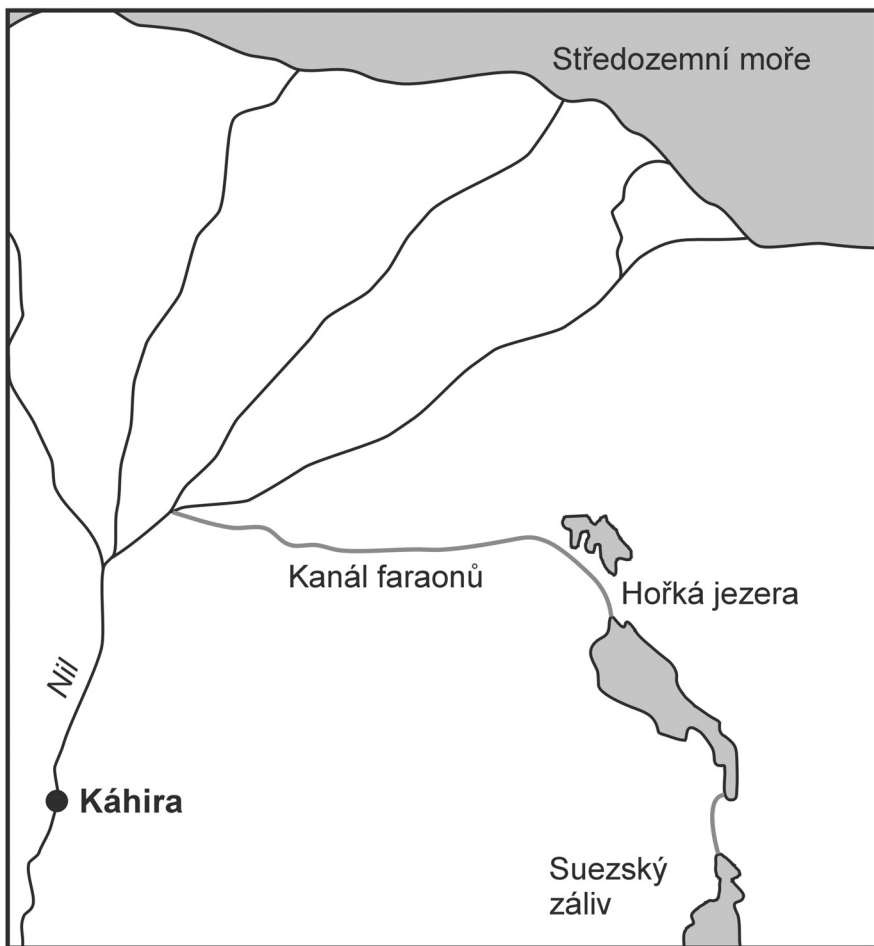
* Egypťané prý začali **kočky uctívat** a chovat kolem počátku 3. tisíciletí př. n. l. Na některých malbách nalezených v tamních hrobkách měly již obojek, což je považováno za důkaz jejich domestikace. Historie tohoto zvířete sahá až do doby před asi 70 miliony let, kdy na Zemi žila šelma zvaná Miacis, z níž se vyvinuly šelmy psovitě, kunovitě, hyenovitě a kočkovitě. Specifické pro tohoto dnešního velmi rozšířeného domácího mazlíčka je to, že zatímco prapředky většiny žijících savců bychom dnes asi nepoznali, první kočky byly těm dnešním údajně dosti podobné.

Obnovitelem projektu Neka II. se stali Peršané krátce poté, co obsadili Egypt, tedy po roce 525 př. n. l. Řecký historik Herodotos (asi 484 až asi 425 př. n. l.) o něm napsal: „*Vodní cesta byla zdědí čtyř dnů cesty a šíře takové, že dvě trojveslice mohly plout vedle sebe.*“ Trasa spojovala Búbastis, Hořká jezera a dnešní Suez v severním cípu Rudého moře. Perský král Dareios I. (522–486/485 př. n. l.) však nechal z důvodů, které historici neznají, část průplavu zasypat; obnovil ho sice jeho nástupce Xerxes I. (486/485–465 př. n. l.), ale průplav pro změnu zavála pískem příroda.

Do historie Průplavu faraonů se zapojil ve stopách Peršanů i egyptský faraon Ptolemaios II. (285–246 př. n. l.). Údajně měl mít i zdymadlo zabráňující pronikání slané vody ze Středozemního moře do Nilu, ale ani on nesloužil dlouho. Z písku průplav osvobodil v roce 98 př. n. l. římský císař Traianus (98–117) s tím rozdílem, že začínal tam, kde za Sethiho, tedy na hlavním toku. Říkalo se mu Traianova řeka a sloužil prý lodím sto let.

Když roku 640 pronikli do Egypta Arabové, bylo jen logické, že tuto vodní cestu obnovili, jelikož zdejší arabský místodržící potřeboval rychlé spojení mezi Káhirou, kterou založil a kde se usadil, a mateřskou zemí, dnešní Saúdskou Arábií. Jeho nástupce se však začal v Egyptě chovat natolik zpupně, že proti němu vyslal arabský chalífa (nejvyšší panovník) trestnou výpravu a on jako výraz nesouhlasu s touto akcí průplav* roku 770 zasypal.

* V novověku se o zdejší **průplav, který by přímo spojoval Středozemní a Rudé moře**, zajímal podnikavý budoucí francouzský císař Napoleon I. Bonaparte (1804 až 1814, 1815), ale člověk, který pro něj prováděl předběžné výpočty, došel k závěru, že výškový rozdíl mezi hladinami obou moří činí 9,8 m, což by podle něj přineslo při dokončení stavby rozsáhlé záplavy. Jeho výpočty překontroloval rakouský technik Alois

Jedna ze dvou tras předchůdců dnešního Suezského průplavu

Negrelli (1799–1858), jenž zjistil, že výškový rozdíl mezi zmíněnými moři činí pouze 80 cm. Vody obou moří se spojily 18. března roku 1869. „Otcovství“ tohoto průplavu si neprávem přisvojil osobní přítel egyptského místokrále F. M. de Lesseps (1805–1894), a když se na to přišlo, byl jeho pomník postavený v Egyptě odstraněn a 11. listopadu 1929 byl ve Vídni odhalen pomník A. Negrellimu.

ALEXANDRIE – METROPOLE, V NÍŽ KRÁLOVÉ VRAŽDILI A VĚDCI BÁDALI

Toto město založil na mírném svahu nilské delty Alexandr III. Makedonský zvaný Veliký (336–323 př. n. l.), poté co vyhnal perské okupanty z Egypta a ten připojil ke své říši. Stalo se nejslavnějším z asi sedmdesáti měst, která zakládal pod stejným názvem během svých válečných výbojů v porobených zemích, a v literatuře je někdy najdeme pod arabským názvem al Iskandaríyah; v tomto jazyce zní totiž Alexandrovo jméno Iskandar. Za zmínku stojí, že zatímco až do jejího vybudování vznikala egyptská města u Nilu, Alexandrie byla orientována ke Středozemnímu moři.

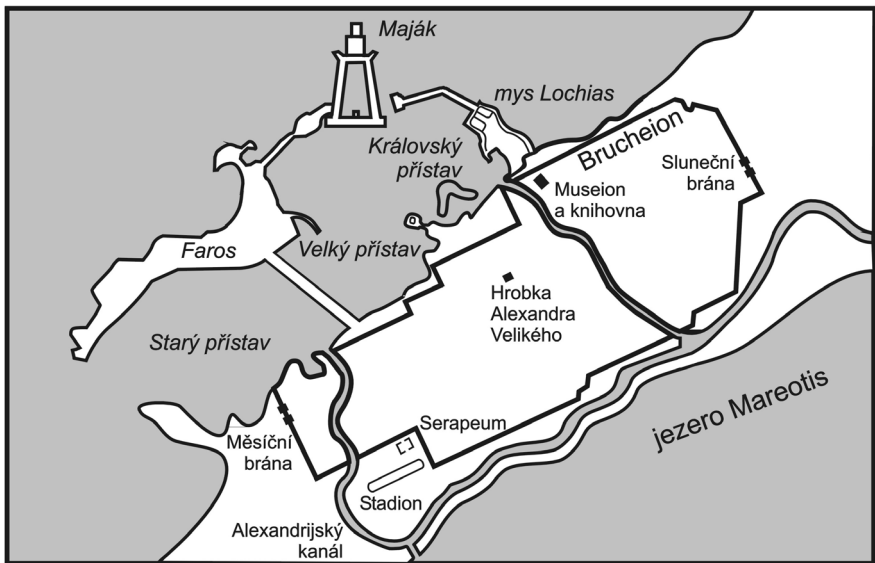
Rozhodli holubi

Slavný vojevůdce přijel na vyhlédnuté místo s družinou a malým loďstvem v létě roku 332 př. n. l., aby posoudil projekt Deinokrata z Rhodu. Ten ho údajně načrtl tak, že do písku nasypaného na **rozložený vojenský plášť** – jehož nákrčník byl „předobrazem“ pevninských výběžků do moře – vyznačil prstem po řeckém vzoru rovné, v pravém úhlu se křížící čáry představující ulice, které vyplnil moukou. Když prý v tu chvíli přiletěli holubi a začali mouku vyzobávat, Alexandr to považoval za dobré znamení a vydal okamžitě příkaz k zahájení výstavby města. Základní kámen byl položen 7. dubna roku 331 př. n. l.

Alexandrie, z níž její zakladatel neviděl postavenou jedinou budovu, měla být nejen novou egyptskou metropolí a významným kulturním, obchodním i výrobním centrem (proslulé byly zejména dílny na výrobu papyru, látek, šperků a sklářských výrobků), ale i sídlem zdejších místodržících a později králů. Těmi se stali po Alexandrově smrti

příslušníci nové dynastie makedonských Ptolemaiovců, z nichž zřejmě každý nechal v rámci boje o trůn sprovdit ze světa někoho ze svých příbuzných. Všech 15 mužských panovníků nové dynastie, vládoucí v Egyptě 300 let, se jmenovalo Ptolemaios, zatímco královny byly buď Kleopatry, či Berenike.

Město obklopené hradbami s obrannými věžemi mělo zdravé podnebí a na délku měřilo možná přes 5 km a na šířku asi 2,5 km. Jeho **největšími** ulicemi **byly dva 34 m široké bulváry** (což je asi polovina šířky pražského Václavského náměstí). Ten, který byl orientovaný severo-jžním směrem, se jmenoval Ulice Somy, a druhý, lemovaný zřejmě řadou sloupů a nazývaný Kanopská (Kanobská) cesta, spojoval západní, Měsíční bránu s východní, Sluneční bránu. Od ní vedla na východ asi 20 m široká a 6 km dlouhá silnice, lemovaná sloupovím, po níž Alexandrijci chodívali **do Kanopu, nejslavnějšího zábavního střediska**, kde byl „*hostinec vedle hostince*“. Zejména o panegyriích (chvalořečích) tam **jezdívali také po Alexandrijském kanále na lodích**, na nichž se za doprovodu hudby oddávali

Mapa severoafrické Alexandrie v době před naším letopočtem

„*smyslným tancům*“, a v cíli své cesty mohli v „*hýření pokračovat zcela nerušeně v krytých bárkách*“.

V době rozkvětu žilo v Alexandrii asi 300 000 svobodných občanů, především Řeků, Egypťanů, Libyjců, Syřanů, Etiopanů, Peršanů a Židů; **i s otroky to dotáhla na 700 000–800 000 obyvatel**. Za vlády Ptolemaia II. (285–246 př. n. l.) ji bylo nutno rozšířit na západ, čímž vznikla výstavná čtvrť, jíž dominovala pozlacená střecha svatyně Serapida, boha Ptolemaiovců. Další alexandrijská čtvrť se usadila na ostrově Faru, spojeném roku 285 př. n. l. s pevninou 1,29 km dlouhou hrází.

Palácový komplex

Kolem Královského přístavu se rozložil **Brucheion, asi půldruhého kilometru dlouhý a 500 m široký palácový komplex**, v němž si každý ptolemaiovský panovník vybudoval **vlastní palác a hrobku***.

* Možná se tu nacházela i podzemní **hrobka Alexandra Velikého**, jehož ostatky byly první dva roky uloženy v Babylonu, pak byly ve zlatém sarkofágu převezeny do tehdejší egyptské metropole Memphidy a nakonec skončily v alexandrijském Brucheionu. Za pravděpodobnější se však považuje to, že hrobku umístil Ptolemaios I. (305–284 př. n. l.) do mauzolea stojícího na náměstí vzniklém na křižovatce zmíněných dvou hlavních bulvárů. Když Ptolemaiovi XI. (80 př. n. l.) chyběly peníze, nechal prý sarkofág roztavit a mumii vložil do skleněné rakve. Koncem 3. století n. l. zasypali hrobku zřejmě křesťané a dosud se ji nepodařilo nalézt.

Součástí Brucheionu bylo také **slavné Museion** (neboli chrám Múz, jakýsi kříženec naší univerzity a výzkumného ústavu), otevřené roku 307 př. n. l., v jehož budovách působili přední spisovatelé a vědci zastupující snad všechny vědní obory. Aby se mohli soustředit výlučně na bádání, hradil jim stát ubytování i stravu, a navíc jim vyplácel slušný plat. (Kdosi to komentoval slovy: „*Pisálků moře hádajících se věčně // živí egyptský král, národů přímořských vládce, // v kurníku Múz...*“) Za pěkného počasí měli možnost diskutovat mezi sebou či se svými studenty v přílehlé velké zahra-

dě, zatímco za nepohody se mohli uchýlit do krytého sloupoví. K bádání využívali zoologickou a botanickou zahradu, dílny a především proslulou **Alexandrijskou knihovnu***.

* Když dnes vstoupíme do veřejné **studovny při některé knihovně**, je v ní každý zvuk považován za rušivý. Jenže v době, o níž je řeč, nebyli lidé zvyklí číst si potichu, takže tu muselo panovat všeobecné mumlání. Zřejmě prvním, kdo v tomto ohledu překvapil, byl Gaius Iulius Caesar (aktivně činný v letech 63–44 př. n. l.), který si jednoho dne přečetl v římském senátu jistý text pouze očima; zřejmě se tímto způsobem snažil utajit obsažené informace. Teprve v 6. století n. l. bylo čtení potichu rozšířenější a od 9. století bylo zejména ve studovnách povinné.

Úroveň Museia, v jehož čele stál kněz jmenovaný panovníkem, byla vysoká, neboť ze stovky jeho vzdělaných zaměstnanců známe mnohé dodnes. Patřil k nim například **Archimedes** (287–212 př. n. l.), **Eukleides** (3. století př. n. l.) či **Heron Alexandrijský** (zřejmě 10–70).

Velká pozornost byla věnována i lékařství, což nejvíce podporoval již zmíněný a neduživý Ptolemaios II., který dovolil vědcům provádět pitvy* mrtvol zločinců (příčemž až dosud byly tyto úkony považovány za rouhání).

* V severoegyptské starověké Alexandrii se **pitvám (autopsiím)** věnovali a anatomii coby vědní obor založili ve 3. století př. n. l. dva lékaři – Herofilos a Erasistratos, kteří pitvali zaživa odsouzence držené v královském vězení (takže šlo vlastně o vivisekci). Z jejich poznatků vycházel i Galenos (asi 129–asi 200), jenž do Alexandrie přišel roku 149, neboť ho informace pitvajících lékařů nadchly, a navíc zde byly v době vlády Řeků (tedy v letech 332–30 př. n. l.) pitvy lidských těl povoleny. On však prý tímto způsobem studoval pouze zvířata, a to opice a především vepře, jejichž organismus je podle lékařů nejvíce podobný lidskému. (Proto se také od druhé poloviny minulého století počítalo s transplantacemi neboli přenosem prasečích orgánů do lidského těla.)

Od roku 157 se stal tento občas arogantní, leč výjimečně vzdělaný vědec lékařem římské gladiátorské školy, kde se mohl při léčení gladiátorů seznamovat s fungováním lidské-

ho těla. Když se o něm dozvěděl římský císař Marcus Aurelius (161–180), pozval ho ke dvoru a roku 169 ho povýšil na svého osobního lékaře, což však byl náročný post, jelikož panovník měl mnoho nepřátel. Poté co vyléčil císařova syna, stal se císařským rodinným lékařem a zároveň ho začali vyhledávat majetní Římané, jimž prováděl i plastické operace.

Galenovy poznatky byly respektovány až do 17. století navzdory tomu, že se po pádu Římské říše originály jeho děl v Evropě ztratily; zachovaly se však naštěstí v arabském světě, kde byly v 11. století přeloženy z arabštiny do latiny. Arabové autopsie nevykonávali (byť jim korán pitvání nezakazoval), ale poznatky o nich čerpali právě z jeho děl.

Pro úplnost si řekněme, že první **středověká pitva** se konala roku 1286 v italské Cremoně, ale krátce nato se na tehdejších evropských univerzitách upouštělo od pitev k vědeckým účelům, jelikož římskokatolická církev označila zemřelého člověka za nedotknutelného. První **novověké** veřejné autopsie se konaly od roku 1594 v Basileji a u nás je směl provádět jako první v Praze Jan Jessenius (1566–1621) ve dnech 8. až 12. června 1600.

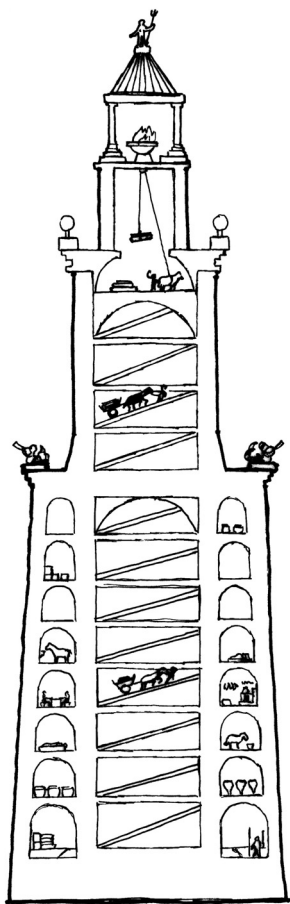
Lékař a zakladatel alexandrijské lékařské školy **Herofilos z Chalkedonu** (335–280 př. n. l.) zde přišel na to, že mozek slouží k myšlení, arterie nejsou naplněné vzduchem, nýbrž krví, a odmítl tvrzení, že v srdci sídlí duše. Astronom a geograf **Klaudios Ptolemaios** (asi 85–165) tu psal například o tom, že velké masy země na severu musí mít nutně protiváhu na jihu, neboť jinak by se naše planeta musela převrhnout (což je stanovisko, které zastávali někteří vědci ještě v 18. století).

Co se zmíněné knihovny týče, nabízela velké množství svitků. Údaje o jejich počtu kolísají od 90 000 po 700 000 podle toho, zda byly započítávány jednotlivé svitky, či celá několikasvitková díla a zda byla řeč výhradně o originálech, nebo i o duplikátech. Údajně neexistovalo dílo tehdejší doby, které by zde nebylo uloženo. Když Ptolemaios II. zjistil, že tu chybí **rukopisy řeckých dramatiků** Aischyla (asi 525–asi 456 př. n. l.), Euripida (485/480–406 př. n. l.) a Sofokla (asi 496–406 př. n. l.), vyslal do Athén **posly se žádostí o jejich zapůjčení**. Athéňané souhlasili, avšak požadovali za to **téměř půl tuny stříbra**. Dostali je, ale egyptský král se za jejich hamižnost pomstil tím, že po opsání **jim poslal kopie**, zatímco do Alexandrijské knihovny nechal uložit originály. Ptolemaios III. (246 až 222 př. n. l.) zase vydal nařízení, aby každý návštěvník **města předložil**

všechny knihy, které si přivezl či přinesl s sebou; místo těch, které knihovna neměla, **obdržel úředně ověřené opisy**.

Aby Alexandrie plnila své poslání obchodního centra, měla kromě poměrně malého Královského přístavu také **dva velké přístavy**, v nichž mohly přistávat i největší lodě. Oba byly propojeny s Nilem hlubokým umělým vodním kanálem. Protože však řeka přinášela velké množství jílu a písku a **vznikaly tu nánosy, mezi nimiž musely lodě obratně manévrovat, padlo rozhodnutí vztyčit na ostrově Faru** při vjezdu do Velkého přístavu **maják**, jenž se stal jedním ze sedmi divů světa. Budován byl asi v letech 300–280 př. n. l. a jeho stavbu, pro niž detailní propočty připravili zaměstnanci Museia, řídil a spolufinancoval Sostratos z Knidu, který do základů tajně vysekal své jméno a zakryl je vrstvou vápna. Věděl, že vápno časem zvětrá a odpadne, takže se objeví jeho nápis oznamující, že „*Spásonosným bohům k záchraně mořeplavců postavil Sostratos z Knidu*“.

Interiér alexandrijského majáku na Faru.

Spodní dvoupatrová část o čtvercovém půdorysu měla strany dlouhé 180–190 m a výšku kolem 70 m, na ní byla postavena užší, zřejmě osmiboká věž zakončená kamennou plošinou, na které se nacházela kruhová sloupová síň, v níž hořel oheň živěný dřívím a pryskyřicí. Palivo se vytahovalo do výšky pomocí koňských spřežení a do nejvyššího patra pomocí kladkostroje. Na střeše této síně se tyčila mramorová socha Poseidona, boha moře a vod. O celkové výšce majáku se dodnes vedou spory; nejčastěji se uvádí kolem 100 m, ale občas se v některých pramenech objeví i číslo 180 m. Uvnitř žil početný personál tvořený především otroky a jen malá část jeho místností byla obydlena kněžími.

Maják na ostrově Faru byl poprvé poškozen krátce před přelomem letopočtu, po několika zemětřeseních už z něj zbyla pouhá čtvrtina, kterou si ve 13. století lidé rozebírali na stavbu svých domů. Definitivně zanikl při dalším zemětřesení roku 1326 a zbytky sutí byly použity na vojenskou pevnost, postavenou na jeho místě.

Ve 4. století n. l. se v jeho horní části přestal zapalovat oheň a maják sloužil pouze ve dne díky složitému systému naleštěných kovových destiček. (Tyto destičky využívali například Egypťané od doby kolem roku 3000 př. n. l. jako zrcadla, která se začala vyrábět ze skla až asi v 1. století n. l.)

Maják sloužící zároveň jako vojenská hlídková věž byl považován za stavební skvost, který se údajně v dalších staletích nikdo nepokusil okopírovat. Zachovaly se však zprávy o tom, že krátce před svou smrtí začal podobný budovat v Kronštadu ruský car Petr I. Veliký (1682–1725).

Kleopatra prý nebyla krásná, leč přitažlivá

Zřejmě **nejproslulejší obyvatelkou Alexandrie** byla členka ptolemaiovské dynastie a egyptská rodačka **Kleopatra VII.** (51–30 př. n. l.). Jako jediná z celé rodiny prý ovládala hieroglyfy i místní jazyk (a navíc řadu dalších cizích jazyků), byla prý **blondřatá a modrooká**, měla **baculatou, jen málo přes 150 cm vysokou postavu** a se svými plnými tvářemi a lehce zahnutým nosíkem **nepatřila prý rozhodně mezi vyhlášené krasavice**. Zřejmě nejpřesněji ji popsal (ovšem mnoho desítek let po její smrti) řecký spisovatel Plutarchos (asi 45–120 n. l.). Ten se nechal slyšet, že *„ve styku s ní tkvěla neodolatelná přitažlivost a její sličnost, spolu se svůdností projevující se při hovoru a s jemným chováním... to budilo v nitru vzrušující dojem“*.

Nezávislost Egypta udržela v době, kdy Římané již měli obsazené celé neegyptské Středomoří, a to jen proto, že si postupně **omotala kolem prstu dva mocné Římany**.

Prvním byl **konzul Gaius Iulius Caesar***, který vstoupil do tzv. zlaté Alexandrie z pracovních důvodů poprvé roku 48 př. n. l. a byl ohromen její výstavností, protože z Říma byl zvyklý zejména na úzké uličky, velké množství zchátralých budov z hlíny a všudypřítomný zápach. Údajně měl s Kleopatrou roku 47 př. n. l. syna jménem Kaisarion (Ptolemaios XV.,

který s matkou vládl v letech 44–30 př. n. l.), i když je prý možné, že Kleopatra ho za jeho syna pouze vydávala, aby byl „*Ríman k ní připoután ještě pevněji*“; údajně totiž nemohl mít děti.

* Dvaapadesátiletý Caesar měl **tlusté ruce i nohy**, byl **pobledlý**, **trpěl epilepsií**, **vypadávaly mu zuby i vlasy**, takže si zakrýval pleš vlasy česanými z týlu k čelu, a **nechával si vytrhávat porost na celém těle** (což v Egyptě podstupovali pouze kněží). Nechtěně způsobil, že Alexandrie byla poničena, neboť svou přítomností vyvolal proti sobě (i proti údajně neoblíbené Kleopatře) odboj obyvatel, který trval celých osm měsíců. Zareagoval na to tím, že obsadil ostrov Faros a dal spálit římské lodě kotvící v přístavu, aby je vzbouření Alexandrijci nemohli využít. Požár se však rozšířil i na pobřeží a lehly při něm popelem také čtvrti Brucheion a Faros. Podle Plutarcha byla zničena i budova knihovny, zatímco podle Seneky shořely „pouze“ všechny svitky.

Pobývali spolu **na mysu Lochias** v Kleopatřině oblíbeném **letním královském paláci**, označovaném za nejpřepychovější a nejelegantnější stavbu tehdejší doby. Jeho komnaty zdobily vyřezávané stropy s pozlacenými trámy, k obložení stěn a sloupů byl zvolen mramor, podlahy kryly onyxové a alabastrové dlaždice a dveře byly vykládané smaragdy a dalšími drahokamy. Palác byl součástí komplexu zv. Caesarea, který nechala buclatá panovnice postavit na počest svého milence a který zahrnoval i proslulý Sebasteion, což byl nádherný chrám plný votivních darů. (Po přelomu letopočtu byl palác spolu s dalšími stavbami zaplaven vodou kvůli poklesu mořského dna a v osmdesátých letech minulého století ho našli američtí archeologové.)

Po Caesarově smrti jmenovala Kleopatra tříletého syna svým spoluvládce a vyhlížela druhého mocného římského přítele. Stal se jím roku 41 př. n. l. vládce východní části Římské říše, konzul **Marcus Antonius** (veřejně činný v letech 50–30 př. n. l.), při jehož svádění jí prý pomohl kromě několikahodinového líčení také parfém obsahující balzám, myrhu, skořici, kardamom, kořen kosatce, lotos, šafrán a majoránku. Podlehl, byť původně měl v plánu internovat ji v Tarsu (nacházejícím se na jihu dnešního Turecka), a na důkaz své lásky jí nejprve splnil přání a nechal v Efesu zavraždit její sestru Arsinoe, která ji ohrožovala svými mocen-

skými ambicemi. Také jí daroval náhradou za Alexandrijskou knihovnu, poničenou roku 48 př. n. l., 200 000 svitků z konkurenční pergamské knihovny, kuchaře, jehož jídlo jí obzvláště chutnalo, odměnil městem s 35 000 obyvateli a **měl s ní tři děti**, dvojčata Alexandra Helia a Kleopatru Senu a syna Ptolemaia. Když byly dvojčatům tři roky, dokonce **se s ní oženil**. (Nebránilo mu v tom, že byl ženatý s Římankou Octavií, kterou si vzal po smrti první manželky Fulvie, protože Kleopatra nebyla Římanka, takže nešlo o bigamii. Ovdovělá Octavie se po Kleopatřině smrti starala o manželova dvojčata.)

Krutého, často se usmívajícího Octaviania (Caesarova prasnynovce a adoptivního syna, v letech 27 př. n. l.–14 n. l. prvního římského císaře zvaného Augustus) však **Kleopatra nesvedla**. Po smrti Marca Antonia (který se zabil mečem) spáchala – jak známo – v hrobce sebevraždu jehlou naplněnou hadím jedem. Nedožila se díky tomu toho, jak Octavianus nechal zavraždit jejího osmnáctiletého, výše zmíněného údajného Caesarova syna a připojil Egypt k Římské říši.

Od počátku našeho letopočtu to šlo **s Alexandrií* z kopce**. Zničená byla knihovna (podíleli se na tom ve 3. století n. l. křesťané, v 7. století Peršané a Arabové), ve 14. století definitivně zmizel i maják a přístavy byly postupně zanášeny zejména pískem. Město chránili jistý čas Benátčané a Janované, neboť stále sloužilo jako významné centrum obchodu s Indií, ale když byla roku 1498 objevena mořská cesta do Indie kolem Afriky, přestalo je zajímat. Roku 1517 srovnali se země téměř všechny zbylé alexandrijské stavební památky Turci, takže tu pak živořilo v rozvalinách a chatrčích asi šest tisíc lidí.

* **Znovopostavení Alexandrie inicioval Napoleon I. Bonaparte**, který vpochoval do Egypta roku 1798. Vydal se sem 19. května onoho roku se 328 loďmi a s 38 000 muži, což bylo jen o 3 000 vojáků více, než kolik jich měl Alexandr Veliký, s nímž se srovnával. Na tuto výpravu si **údajně nezapomněl** do zavazadel **přibalit svoji oblíbenou kolínskou** (která se začala vyrábět na přelomu 17. a 18. století a název dostala po městě Kolín nad Rýnem), jíž spotřeboval denně jednu až dvě lahvičky, aby s její pomocí „přehlušil“ odér vojenských bot.

KARTÁGO – NEVDĚČNÉ MĚSTO

Severoafrické Kartágo, rozložené nedaleko dnešního Tunisu, je skvělým příkladem toho, jakou formou a proč se ve starověku budovala některá města. Podle legendy dostala možnost založit toto město jistá Dido, avšak na pozemku jen tak velkém, jaký pokryje volská kůže. Přemýšlivá dívka rozřezala kůži na tenké proužky, které svázala a takto vzniklým „provázkem“ vymezila území budoucího Kartága zahrnující i skálu, na níž později vyrostl brad, jenž se stal centrem města a dostal jméno Byrsa neboli „Stažená kůže“.

Chráněné přístavy

Město bylo založeno kolem roku 814 př. n. l. na části pobřeží chráněné ze tří stran mořem, v místě, kde se střetávaly významné obchodní cesty. Jeho zakladateli byli (pomineme-li různé legendy) vynikající mořeplavci a obyvatelé města Tyros, metropole Fénicie, rozkládající se na východním pobřeží Středozemního moře. V 7. a 6. století př. n. l. se Kartágo* stalo metropolí všech fénických osad lemujících jihozápadní část pobřeží Středozemního moře, která jednak platila Tyru tribut a jednak umožňovala fénickým námořníkům z obchodních flotil, vyhledávajícím v dané oblasti přírodní suroviny, aby si zde odpočinuli a doplnili zásoby.

Kartágo a sféry jeho zájmu

* Jeho název je odvozen z fénického jména Kart Chadašt, znamenajícího „Nové město“. Obdobou výrazu „kartaginský“ je výraz „punský“, jenž byl používán pro vše, co souviselo s Kartágem, protože latinské slovo „punicus“ se překládá slovem „fénický“; KartáGINEC se latinsky nazýval Poenus neboli Pun.

Kartágu se však nelíbilo, že je závislé na fénickém zakladateli, a tak si vybudovalo svoji flotilu, snažilo se rozšiřovat vlastní námořní obchod a od poloviny 7. století př. n. l. vystupovalo jako plně nezávislý a stále mocnější stát, v němž měli hlavní slovo obchodníci a finančníci. Získalo řadu území zejména na africkém jihozápadním pobřeží Středoziemního moře, na Maltě, západním a jižním pobřeží Sardinie, na části pobřeží Sicílie a na jihovýchodním pobřeží Iberského poloostrova. (Tento starší název poloostrova byl odvozen od etnika Iberů, zatímco ten současný souvisí s pohořím Pyreneje.) Pochopitelně obehnali město hradbami, které byly směrem k moři jednoduché a směrem k souši až trojité, vysoké 13,5 m a široké 9 m. V nich byly kasematy s ubytovny pro 20 000 vojáků a se stájemi pro 4 000 koní a 300 slonů, dále skladiště pro zásoby, výzbroj i výstroj a obří kovárny.

Součástí Kartága se stal také chrámový okrsek, tržiště, divadlo a téměř v centru se tyčila hradní vyvýšenina, kolem níž se rozkládalo Staré město, v němž byly nejdražší pozemky, a proto tu stály až šestiposchodové domy.

Město mívalo i lázně, v nichž si sice zákazníci užívali dokonalý servis, ale otroci pečující o vytápění pomocí hypokausta* nesměli opouštět své podzemní pracoviště; nutno však dodat, že šlo výhradně o odsouzence k smrti.

* **Hypokaustum fungovalo tak**, že na topeništi nacházejícím se mimo obytné místnosti (například ve sklepech či v přístavku) se topilo dřevěným uhlím a horký vzduch se odváděl jednak do stěn, v nichž byly zabudovány terakotové trubky nebo cihly s otvory, a jednak pod podlahu. Tam byly cihlové či betonové, asi 80 cm vysoké sloupky, které se ohřály a pak dlouho vydávaly teplo. Teplota vzduchu v interiéru se sice vyšplhala „pouze“ na 20–22 °C, ale podlaha prý někdy bývala tak horká, že lidé museli nosit sandály s dřevěnou podešví. Vychladlý vzduch odcházel malými průduchy ven mimo obytné místnosti. (Další informace včetně nákresu najdete v méj knize „Co encyklopedie tají“.)

Kartágo si vybuďovalo také dva přístavy propojené navzájem 23 m širokým vjezdem. Součástí obchodního přístavu, dlouhého 450 m a širokého 325 m, byly i opravný lodí, do nichž se vešlo najednou téměř dvě stě plavidel; doky byly dvoupatrové, přičemž horní část se využívala jako skladiště materiálu a lodní výstroje (tedy lan, plachet, vesel a podobně). Vjezd do tohoto přístavu byl povolen pouze na zvláštní povolení a chráněn byl mohutnými železnými řetězy, spouštěnými v případě ohrožení pomocí rumpálů těsně nad hladinu. V druhém, kruhovém vojenském přístavu (o průměru 325 m) mohlo kotvit až 80 velkých bitevních a přibližně 50 menších veslic a uprostřed něj se nacházel ostrov o průměru 106 m, kde se tyčila strážní věž a sídlo vrchního velitele loďstva. Vojenský přístav byl obehnan vysokými hradbami s bránou, aby do něj nemohli ani škvírkou nahlédnout nezvaní zájemci. Je zajímavé, že v budování loďnic a v organizaci doků a přístavů předčili Kartáginci své fénické „učitele“ a Římané objevili „tajemství“ jejich loďařských dovedností teprve podle vraku kartaginského plavidla nalezeného na římském území.

Kartáginci vyráběli a používali dva typy lodí. Jedním se staly výborně ovladatelné dlouhé štíhlé válečné lodě s velkým počtem vesel, které mívaly na přídi trupu těsně u hladiny umístěný mohutný okovaný bodec zvaný kloun, prorážející boky nepřátelských plavidel; pokud někdy tento manévry nevyšel, připlula k onomu plavidlu loď, která se na poslední chvíli otočila o 90 stupňů a zpřelámala nepříteli vesla. Druhým typem byly širší obchodní koráby schopné převážet najednou přes 100 tun zboží. Lodě měly malý ponor, takže byly sice méně stabilní, ale zato dosahovaly vyšší rychlosti a pohyblivosti, na zádi bylo umístěno jedno či dvě kormidelní vesla a samozřejmě byly kotvy.

Přístavní poplatky a cla se staly jedním z významných příjmů Kartága.

Nevýhodou tohoto města bylo, že mu chyběly zdroje pitné vody, takže muselo vrtat studně, které však dodávaly jen poloslanou vodu; proto v každém domě stála nádrž na dešťovou vodu.

Gibraltaru se nebáli

Obyvatelé Kartága byli nejen námořníky, ale i zemědělci, řemeslníky a především obchodníky. Jejich **zemědělství** bylo pokročilé a produktivní díky používání železných pluhů, zavlažování a střídání plodin na polích. Dodávalo především rozinky, mandle (které si oblíbili hlavně Římané), ovoce, ořechy, obilí, hrozny, datle a olivy, produkovalo olivový olej (konkurující řeckému) i víno (ceněné Etrusky, Řeky a Římany). Kartaginské pojednání o zemědělství nechali po dobytí města Římané přeložit a studovali je. Kartágo také chovalo skvělé koně, podobné dnešním arabským koním, kteří byli značně ceněni a vyváženi.

Kartaginští **řemeslníci** zásobovali středomořské trhy překvapivě různorodou produkcí, která zahrnovala rozličné textilie, zrcadla, nábytek, šperky, zbraně, parfémy a podobně. Obrovským zdrojem příjmů Kartága se stala výroba tehdy velmi žádaného barviva zvaného **tyrský purpur** (výrobnímu postupu se totiž kartaginští řemeslníci naučili od obyvatel Týru).

Zejména po moři vyráželi za svými povinnostmi **obchodníci**. Ze severní Evropy přiváželi například jantar a kožešiny, z Korsiky zlato a stříbro, z Pyrenejského poloostrova stříbro, ze Sicílie olej a víno a ze Sardinie obilí, měď a stříbro. (Kromě obchodování přepadali i pobřežní města, z nichž si vozili také otroky.)

Protože Kartágo potřebovalo další zdroj cínu potřebného na přípravu bronzu, vydala se kartaginská výprava dnešním Gibraltarským průlivem* na sever, kde ležely Cínové ostrovy**. Jelikož přistát u nich bylo velmi riskantní, zamířila k ostrovu ležícímu západně od bretaňského pobřeží, kam se z dnešní Velké Británie přivázela přes průliv La Manche cínová ruda a nakládala se na kartaginské lodě.

* Příkopová propadlina nazývaná dnes **Gibraltarský průliv** byla ve starověku známa pod názvem Heraklovy sloupy (tento řecký hrdina prý podle legendy spojil Středozemní moře a Atlantský oceán). Kartáginci a Feničané pro ni používali název Melkartovy sloupy, jímž byly označeny dvě skály – severní zvaná Calpe (tyčící se na dnešním území britského zámořského území Gibraltar) a jižní zvaná Monte Hacho či Džebel Músá (u dnešního pobřežního marockého města Ceuta).

Pravda – šířily se historiky o tom, že za sloupy není nic, že se tam vlní takzvané mlžné či sražené moře, objevuje se černá ruka potápějící lodě, každý tam uhoří v moři plamenů či bude sežrán mořskými obludami, ale Kartágince nevystrašily. Dobře totiž věděli, že tento průliv je branou do nového světa, který považovali za svoje vlastnictví, a tak se záměrným šířením oněch historek snažili zabránit každému, aby jím – samozřejmě kromě nich – projel.

Později se šířilo tvrzení řeckého geografa, matematika a astrologa Ptolemaia (asi 85 až 165), podle něž je za dnešním Gibraltarským průlivem nekonečný oceán, po němž mohou cestovatelé beznadějně bloudit navěky.

** Cínové ostrovy byl název pro dnešní Velkou Británii, o níž Evropané dlouho věřili, že není ostrovem, nýbrž rozlehlou pevninou, protože byli zvyklí jen na tak malé ostrovy jako Kréta, Sardinie či Sicílie. Kartáginci zamířili raději k překladišti na ostrově Quessant, nacházejícím se u jihozápadního konce průlivu La Manche; cesta trvala 4 měsíce. Průliv je dlouhý přibližně 350 km, šířka se pohybuje od 34 do 240 km, a jeho nejpoužívanější název je francouzský, zatímco Angličané mu říkají The English Channel. Vznikl asi před 10 000 lety a stal se pro ostrovní království významným obranným prvkem. Konkrétně za 2. světové války byl zaminován, aby zkomplikoval německým ponorkám útoky na Velkou Británii.

Zachovaly se psané postřehy Kartáginců o kanálu, z nichž jeden konstatoval: *„Široko daleko není větrů, jež by loď poháněly kupředu. Nepohyblivé vodstvo klidného moře je úděsné... Je tu mnoho mořských řas a tyto drží silou pletiva loď v zajetí.“* La Manche míval navíc (až do velkých přívalů vod z let 395 a 441) mělké dno, jímž proplouvali bez problémů pouze domorodci, kteří je dobře znali.

Kartáginci nepřehlédli samozřejmě **ani Afriku***.

* Nejpravděpodobnější vysvětlení vzniku geografického názvu tohoto světadílu je spojováno s Římany, kteří v roce 146 př. n. l. začali (po svém konečném vítězství nad Kartágem) používat pro severní území tohoto kontinentu kolem Kartága (eventuálně mezi Kartágem a dnešním Gibraltarským průlivem) název „Africa terra“ neboli „země Aferů“ (Afariků, Afridů), zde žijících výbojných obyvatel. Objevuje se však i tvrzení, že tento název souvisí s arabským slovem „afer“ značícím „prach“ či „farragua“, tj. „oddělovat“

(míněno oddělovat se či být oddělený od Asie) nebo s řeckým výrazem „aphrike“, tj. „bez chladu“ či latinským výrazem „aprica“, tj. „slunná“.

Koncem 6. století př. n. l. plula další kartaginská výprava znovu Giblaltarem, ale tentokrát zamířila **na jih** podél atlantského pobřeží Afriky. Tvořilo ji šedesát lodí, každá s padesáti veslaři, které měly na palubě 30 000 mužů a žen a jejichž cílem bylo nalézt pro pasažéry nová území. Přistěhovalci postupně zakládali osady na ostrovech či v příznivých pobřežních oblastech, a když všichni vystoupili, rozhodla se posádka plout ještě dále na jih, aby získala nové poznatky. Jejich cesta skončila po pětatřiceti dnech v Guinejském zálivu u jediné západoafrické sopky – Kamerunské hory vysoké 4 040 m, která o sobě právě v té době dávala vědět. Zde se také Kartáginci setkali poprvé se slony i s gorilami nebo šimpanzi. Domů se vrátili poté, co jim začaly nebezpečně docházet zásoby potravin. Někteří odborníci však pochybují o tom, že se tato objevná cesta uskutečnila, protože plout při návratu domů s nedostatečně oplachtěnými veslicemi proti mořským proudům směřujícím podél Afriky k jihu by bylo i pro tyto skvělé mořeplavce tvrdým oříškem. Jejich hrůzostrašné historky ze západní Afriky se tradovaly až do 15. století, kdy do oněch míst zavítali Portugalci. Do Afriky se Kartáginci vydali i po souši, aby směňovali své zboží za sůl, zlato, slonovinu, ebenové i jiné dřevo, kůže, opice a pávy.

Šesté století př. n. l. však přineslo i první konflikty Kartága s Řeky, zejména kvůli Sicílii (ukončené v témže století mírem, neboť obě strany byly stejně silné), a o tři století později s Římem, jelikož Kartágo získalo nadvládu nad západním pobřežím a ostrovy Středomořího moře, což Římané velmi neradi viděli.

Obětavost nepomohla

Ve 3. století př. n. l. se Kartágo stalo po severoafrické Alexandrii nejbohatším městem v oblasti Středomořího moře. Své vojenské oddíly mělo nejen v Africe, ale i na jihu Španělska, na Baleárách, Korsice, Sardinii a Sicílii, což vedlo ke třem punským válkám mezi Kartágem a Římem.

První trvala čtyřicet let (264–241 př. n. l.) a stala se starověkou námořní válkou, která přinesla **největší ztráty na životech**, neboť v ní

padlo či utonulo asi 300 000 Římanů. (Málo se připomíná, že Římané se jí zpočátku zúčastnili na primitivních vorech, na nichž přepravovali vojáky ze špičky Apeninského poloostrova na Sicílii přes Messinský průliv, avšak doplout ke Kartágu na nich nemohli; není tedy divu, že se rozhodli postavit si silné loďstvo.) Ztráty vojáků najatých Kartágem byly nižší, ale nakonec se Kartágo muselo vzdát Sicílie, zaplatit obrovské válečné reparace a oželet další území, která si přisvojili Římané ovládající západní Středomoří.

Po **druhé punské válce** (218–201 př. n. l.) se museli Kartáginci vzdát svých mimoafrických držav, téměř všech válečných lodí a navíc znovu zaplatit vysoké reparace; i z této katastrofy se však vzpamatovali.

Definitivní tečku za jejich výboji učinila až Římany vyhlášená **třetí punská válka** – dosti neobvyklá **válka-neválka** (149–146 př. n. l.), během níž byli Římané rozhodnuti Kartágo definitivně zničit. Využili k tomu promyšlenou fintu: Kartágo se totiž v mírové dohodě zavázalo, že bez souhlasu Říma nepovede žádné další války a dokonce že se ani nebude bránit případným atakům. Řím však pokrytecky přiměl svého vazala (numidského vládce Masinissu, vládnoucího v severovýchodní části dnešního Alžírka), aby Kartágo „pošťuchoval“ a snažil se ho vyprovokovat k boji. Kartáginci dlouho odolávali, ale když se ze zoufalství začali bránit, Římané je (s odůvodněním, že porušili výše zmíněnou podmínku) roku 149 př. n. l. vyzvali k vydání 200 000 kusů výstroje, 2 000 samostřílů i zbylých lodí a rukojmí z významných rodin. Poté co Kartáginci požadavky splnili, Římané vyslovili „přání“, aby své město zničili a odešli do okolních vnitrozemských vesnic, což Severoafričané rezolutně odmítli. Ženy si stříhaly vlasy, aby z nich mohly být vyrobeny tětiny k novým metacím strojům, a řemeslníci denně vyrobili 140 štítů, 300 mečů, 500 kopí a 1 000 střel do katapultů. Když Římané zahradili vjezd do kartaginských přístavů, vykopalí Kartáginci přístav nový, a když jim rivalové znemožnili dodávky potravin, bez reptání hladověli. Roku 146 př. n. l. však Římané vtrhli do kartaginského vojenského přístavu a dobyli Staré město, Kartáginci včetně žen na ně šest dní a nocí stříleli, ale sedmého dne se vzdali. Město bylo srovnáno se zemí a jeho půda byla prokleta.

Již v roce 122 př. n. l. vzniklo na troskách Kartága římské město nesoucí rovněž název Kartágo.

Někdy kolem roku 44 př. n. l. vznikla nedaleko původního Kartága

první římská občanská kolonie v Africe: přicházeli do ní především vojenští vysloužilci, stavěly se tu velké bloky domů lemujících rovné, v pravém úhlu se křížící ulice, vybudován byl akvadukt, veřejné studně, lázně, divadlo, cirkus a amfiteátr.

ANTARKTIDA

Objev šestého světadílu sice spadá do 19. století, ale již ve starověku lidé tušili, že existuje. I o něm (stejně jako o Austrálii) předpokládali, že se rozkládá na jižní polokouli, aby zajišťoval rovnováhu jižní a severní části Země.

AMERIKA

AMERICKÁ STAROVĚKÁ ZVÍŘATA

Dnešní Amerika se začala formovat asi před 150 miliony let a dlouho byla propojena s Eurasií pevninským „mostem“ v místě dnešního Beringova průlivu. Arktické ledovce totiž tehdy absorbovaly tolik vody, že hladina světového oceánu byla například před 20 000 lety zřejmě o více než 80 až 130 m níže než dnes, takže pevniny měly o 8 % větší rozlohu. Voda sice pomalu stoupala, ale ještě v době kolem roku 11 000 př. n. l. mohli první lidé – stejně jako zvířata – přejít onen „most“ suchou nohou. V dalším období se však hladiny moří následkem oteplení a tání ledovců zdvihly a Ameriku od Eurasie definitivně oddělily. Na současné výšce se hladina pozemských moří prý ustálila v posledním tisíciletí př. n. l.

Velbloudi, eohippové, hrůzoptáci a obří měďové

V Americe* bylo pěkně živo, neboť tu pobývala řada zvířat, která mohla (kromě období, kdy se severní a jižní část kontinentu načas oddělily) přecházet z jedné části do druhé; alespoň některá si nyní představíme.

* **Název Amerika** připomíná florentského dobrodruha a obchodníka se zeleninou Ameriga Vespuccioho (1451/1454–1512), který připlul ke břehům Střední Ameriky krátce po Kolumbovi (1451–1506). My budeme toto pojmenování v zájmu snazší srozumitelnosti textu používat již nyní.

Například prokazatelně před 75 miliony let žili v Severní Americe pštrosům podobní **dinosauři** rodu *Ornithomimus*, kteří měli tělo pokryté čímsi, co lze označit za prachové peří, dorůstali do výšky 3,5 m a vážili až 150 kg, takže zcela jistě nelétali.

Pro většinu z nás je překvapením, že se v Severní Americe vyvinuli **velbloudi** či vlastně pravelbloudi. Vědci se sice dohadují, zda ti první se rozběhli travnatými oblastmi před 55 či 20 miliony let, ale vědí, že tehdy připomínali spíše než koráb pouště jakéhosi dlouhokrkého křížence žirafy s gazelou. Asi před čtyřmi miliony let zamířila jedna jejich část do Jižní Ameriky a druhá část na severovýchod, kde prošla přes pevninský „most“* do Eurasie**, a do své domoviny se už nevrátila.

* **Tento „most“** pokračoval dále směrem k západní Evropě a dnes nám z něj zbyly „trosky“ jako Grónsko, Island, Faerské ostrovy a Hebridy.

** Ještě koncem 18. století byla **Evropa považována za asijský poloostrov** a počátkem 20. století byla označena za pouhý výběžek asijského kontinentu. Odpůrci tohoto stanoviska však argumentovali tím, že z antropologického a etnického hlediska je Evropa osobitou částí světa. Dnes tvoří hranici mezi těmito dvěma kontinenty evropské pohoří Ural (jemuž se ve středověku říkalo Kamenný pás či Velký kámen), vzniklé před asi 300–250 miliony let při srážce sibiřské a kazašské desky s částí prakontinentu Pangea. V nejstarších dobách šplouchalo v předpolí tohoto dnešního pohoří „hraniční“ Turgajské moře.

Nakonec v Severní Americe žádní velbloudi nezbyli; posledního zřejmě ulovili noví dvounozí obyvatelé kontinentu. Existuje i teorie, že zde vyhynuli v důsledku ztrojnásobení obsahu oxidu křemičitého v trávě, která se stala tak tuhou, že jim zničila zuby a oni umírali hladu, neboť nemohli žvýkat.

Srst eohippa, díky níž se podobal jelenovitým, měla světlé pruhy či skvrny na tmavém podkladě, což je typické ochranné zbarvení zvířat žijících v pralesích.

Dalším severoamerickým rodákem byl **předek koní** velký asi jako liška, jenž se vyvinul přibližně před 50 miliony let a dostal název **Eohippus** neboli prakoník.

Živil se pouze listy (tedy nikoliv trávou; kvůli tomu měl nízké stoličky určené ke žvýkání šťavnatých listů nízkých keřů), zpočátku žil výlučně ve zdejších lesích, takže měl oči téměř ve středu hlavy (v lesích nepotřeboval vidět na dálku, ale na blízko) a jeho prsty s polštářky (jaké mají psí tlapky) mu umožňovaly rozložit váhu na větší plochu; díky tomu se snáze pohyboval po měkké pralesní půdě. Když lesů začalo ubývat, eohippové se tomu přizpůsobovali tím, že se jim na nohou objevila kopýtka, aby mohli snáze unikat predátorům, povyrostli a do svého jídelníčku zařadili i travu. V Severní Americe vyhynuli kolem roku 10 000 př. n. l.

V období před 40–5 miliony let byli pány zejména Jižní Ameriky tzv. **hrůzoptáci** připomínající své předky – dinosaury. Název si plně zasloužili, neboť jejich skřek byl strašnější než „zpěv“ hejna krkavců, na výšku měřili přes 3 m, jejich lebku dlouhou téměř tři čtvrtě metru zakončoval obrovský zahnutý zašpičatělý a asi tři čtvrtě metru dlouhý zobák, měli dlouhý krk silný jako kmen stromu (jinak by neudržel těžkou hlavu), krátké tělo, zakrnělá křídla a přední pracky opatřené ostrými drápy; díky svým silným a dlouhým zadním nohám byli schopni dosáhnout rychlosti kolem 50 km/h. Živil se především medvědy, jimž jediným klovnutím rozpoltili lebku, nebo menšími savci; ty popadli do zobáku, trásli s nimi vysoko nad zemí a pak je pustili na zem. Hrůzoptáky vyhubili asi před 3–4 miliony let po vzniku Panamské šíje spojující Jižní a Severní Ameriku nemilosrdní potravní konkurenti – velké kočkovité šelmy.

Asi před 3 miliony let se začal po Severní Americe rozhlížet největší

známý **medvěd** zvaný **krátkočelý** (*Arctodus simus*), který měl zkrácenou obličejovou část lebky. Jeho hlava byla menší, než je hlava dnešních huňáčů, a měl dlouhé nohy, což naznačovalo, že byl velmi výkonný a vytrvalý běžec. Při stoji na všech čtyřech byl prý vysoký asi jako dospělý člověk, když „zapanáčkoval“, dotáhl to na 3,5 m a jeho váha se pohybovala mezi 800–1 200 kg. Dokázal ulovit i mastodonta (viz níže).

Před 3 miliony let se v Severní Americe vyvinul mimo jiné **mamut kolumbijský** (nazvaný takto později prý podle Kryštofa Kolumba), jenž se stal – kromě dinosaurů – největším zvířetem chodícím po zemi. Denně spolykal 300 kg potravy, kterou sháněl 20 hodin denně.

Ze zvířecí prehistorie New Yorku

Toto město vyrostlo v 17. století na místě, kde bývalo centrum vnitrozemské části prakontinentu Pangea, dešťové srážky tu byly prakticky minimální a teploty šplhaly naopak velmi vysoko. Asi před 70 miliony let bylo toto místo zalito teplou slanou vodou, jejíž hladina by se nacházela 90 m nad současným New Yorkem. Hlavní slovo tu měli vodní živočichové. Jedním z nich byla (dnes již dávno vyhynulá) **obří želva archelon** („vládnoucí želva“; *Archelon ischyros*), měřící na délku i přes 4 m, vážící kolem 2 t a vyznačující se nikoliv tvrdým, nýbrž odlehčeným kožovitým krunýřem. Dožívala se asi 100 let a jejím jediným nepřitelem byl **obří mořský ještěr**, s dlouhým zploštělým ocasem, jménem **mossasaur**, jenž vypadal jako velký varan, jen místo nohou s prsty měl ploutve.

Přibližně do doby 22 000 let př. n. l. pokrýval toto místo ledovec, jenž byl tak silný, že by „spolkl“ sochu Svobody (vysokou i s podstavcem 93 m) až po zápěstí pravé, zdvižené ruky. Později se vlivem stoupající teploty ledovec rozpouštěl a zanechal po sobě hromady materiálu zvané morény, což jsou valy tvořené „ingrediencemi“ od velkých balvanů až po malá množství jílu.

Když přibližně před 12 000 lety (tedy v poslední době ledové) hladiny moří prudce poklesly, objevila se souš, na níž se potuloval dnes již vymřelý chobotnatec zvaný **mastodont**. V kohoutku měřil asi 3 m, vážil přes 7 t a kly měl dlouhé kolem 2,5 m. Na rozdíl od mamutů (příslušníků dalšího druhu chlupatého obra) preferoval mokřiny před příerí, měl větší lebku, více

svalů a jiný typ zubů. Zatímco mamuti (a sloni) dostali do vínku ploché stoličky tzv. sloniho typu, uzpůsobené k požívání trávy, mastodont měl (stejně jako člověk) na stoličkách výrazné hrboly, které mu umožňovaly drtit silné větve. V newyorském Central Parku (ale i v mnoha evropských parcích) dodnes roste strom **dřezovec trojtrnný** (*Gleditsia triacanthos*) s velmi dlouhými trny, které kryjí nejen kmen, ale vyrůstají i z kořenů. Jeho výživnou kůru mastodonti s chutí polykali, stejně jako jeho lusky vyrůstající ve výšce mastodontího chobotu. Lusky mají mezi zploštělými, velmi tvrdými semeny sladkou rosolovitou hmotu a od matičky přírody nedostaly žádnou ochranu, neboť bylo žádoucí, aby zvířata roznášela semena po okolí. (Dřeň plodů dřezovce využívali američtí indiáni jako sladidlo, zahušťovadlo i lék.)

Opomenout nemůžeme ani hlodavce – **obřího bobra** (*Castoroides ohioensis*), jenž měl zřejmě ocas jako dnešní ondatry či vydry, dorůstal délky až 2,5 m, vážil asi 100 kg, a i když byl našim bobrům podobný, nebyl s nimi blízce příbuzný. Žil v tehdejších jezerech, živil se měkkou bahenní trávou, kterou ukusoval 15 cm dlouhými a širokými řezáky, jež mu vyčnívaly z tlamy a pomáhaly mu také porážet stromy.

Po skončení doby ledové, tedy kolem roku 10 000 př. n. l., se složení zdejší zvěře zásadně změnilo.

ZALIDNĚNÍ AMERIKY

O obyvatelích tohoto kontinentu bylo popsáno mnoho stran, a proto jsem se pokusila vybrat především informace, které nejsou příliš známé. To se týká jak slavných amerických civilizací, tetování či záměrně způsobovaného šilhání, tak vysvětlení, proč indiánům nerostou vousy či podle čeho dostala název Ohňová země.

Pojednání o amerických pyramidách a o všem, co s nimi souviselo, najdete v pasáži „Pyramidy – stavby budované bez pomoci shůry“, zařazené do II. kapitoly.

Cílem byla potrava

Asi kolem roku 13 500 př. n. l. (možná však i dříve) přešli z Eurasie do Ameriky přes pevninský most v místě dnešního Beringova průlivu v jedné vlně **indiáni**. (Tento název jim sice dal až koncem 15. století Kryštof Kolumbus, domnívající se, že má před sebou Indy, ale my ho budeme v zájmu větší srozumitelnosti textu používat i pro předkolumbovské období.)

Nezamířili sem v rámci jakési výzkumné expedice, nýbrž proto, že kvůli zajištění jídelníčku následovali lovná zvířata jako pižmoně, bizony či soby, táhnoucí do Ameriky za novými pastvinami. Lovci přitom pochopitelně neměli ani tušení, že přecházejí z jednoho budoucího kontinentu na druhý.

Imigranti se neusadili natrvalo pouze v Severní Americe, ale stěhovali se beze spěchu k jihu. O něco později se objevili v jižní části dnešních USA a ve Střední Americe, zatímco sever Jižní Ameriky zaplnili zhruba 12 000 let př. n. l. a její jih obsadili přibližně 10 000 let př. n. l.

Zemědělství se začali jako první věnovat 7 000 let př. n. l. obyvatelé Střední Ameriky a tropického pásma Jižní Ameriky. Pěstovali brambory, fazole, dýně, papriky, sladké brambory, kukuřici, tabák (jenž býval tehdy určen pro různé rituály) a bavlnu a domestikovali lamy, papoušky, krocany a morčata.

Jako poslední připluli z Asie do Ameriky zřejmě kolem roku 600 př. n. l. **Eskymáci** – Inuité („Lidé“) či „pojídači syrového masa“ (což je prý doslovný překlad slova „Esquimantjik“), pocházející původně ze sibiřského poloostrova Čukotka.

V létě žili ve stanech z kůží a v zimě v iglú, jejichž stěny byly nejčastěji z bloků sněhu (takový dům dokázal manželský pár postavit za několik hodin). Stěny byly chráněny před zimou drny, které pokrývaly i vršek střechy, a jako okenní výplň sloužila tulení střeva. Svítalo a topilo se velrybím tukem, oblečení se šilo ze zvířecích kůží, při spaní se lidé přikrývali kožešinami a jejich jídelníček tvořili tuleni, velryby, sobi, pižmoni a sem tam ptačí vejce. Eskymáci používali sluneční brýle, což byly dvě dřevěné destičky s maličkými otvory uprostřed, které nejen chránily zrak před oslněním, ale umožňovaly, aby oči lépe zaostřily na pozorovaný předmět.

Esquymácké počty jsou založeny na sčítání prstů rukou a nohou. Číslo 20 vyjádřili slovy „*jsem hotov s celým člověkem*“, což značilo „*napočítal jsem 10 prstů rukou a 10 prstů nohou*“ a číslo 100 v esquymáčtině lze přeložit slovy „*jsem hotov s pátým člověkem*“.

Typické pro většinu Eskymáků je to, že zejména u mužů jsou dolní končetiny jakoby zakrnělé, jelikož tráví většinu života v kajaku, kde mají nohy skrčené a příliš je nepoužívají, zatímco ruce a horní část těla neustále namáhají a trénují. Z jejich slovníku my, Evropané, používáme například slova „kajak“, „nanuk“, „iglú“ a „malamut“.

Aztécké deformace lebky, korálky pro šilhání i úžasné znalosti

V Americe vzniklo mnoho civilizací*, z nichž mnohdy jedna nevěděla o druhé, ale my si povíme pár slov pouze o některých; přidám i odbornou odpověď na otázku, proč mužům původních obyvatel Ameriky nerostly vousy**.

* **Civilizace** je výraz, jímž odborníci obvykle označují lid na jistém stupni vývoje. Ten je charakterizován vynálezem písma, využíváním kalendáře či zákonů, vznikem měst a monumentální architekturou.

** Mužští příslušníci některých etnik mají na pokožce obličje i jinde mimo kštici menší počet vlasových váčků, z nichž jim roste **chmýří, které se nikdy nepřemění ve vousy**. Tuto přeměnu řídí mužské pohlavní hormony (androgeny a z nich především DHT neboli dihydrotestosteron), ovšem za podmínky, že správně fungují tři komponenty: zmíněný DHT, speciální bílkovina v krevní plazmě a především receptor pro DHT v buňkách vlasového váčku. Během migrace *Homo sapiens* došlo k mnoha mutacím, k nimž patřily mutace genů pro hustotu vlasových folikulů v některých částech pokožky. Podobně jako původní obyvatelé Ameriky na tom jsou i původní obyvatelé Sibiře, některá etnika v jihovýchodní Asii a Austrálci v Austrálii či v Tichém oceánu.

Se svou troškou do „amerického mlýna“ přispívali v dnešním Mexiku **Aztékové**, kteří sem přišli v 12. až 13. století n. l. V letech 1325–1521 bylo jejich metropolí město Tenochtitlán (čti „tenočtitlán“), rozložené v západní

části jezera Texcoco v nadmořské výšce 2 240 m, do nějž bylo možno dojít z pevniny od severu, západu a jihu po pěti hrázích z kamene a zeminy s padacími mosty. (Zničili je španělští konkvistadoři.)

„Obyčejní“ Aztékové žili v poschodových nájemních domech, z nichž některé byly zdviženy na piloty, a ve vnějších částech měst měli domky obklopené oplocenými zahradami, za nimiž se nacházela úzká a dlouhá pole zřizovaná na bažinaté půdě, takže dávala úrodu několikrát do roka. Jejich platidlem byly kakaové boby, měli obdivuhodné astronomické znalosti a panovníci nechávali vybírat od poddaných daně v hodnotě dvou třetin úrody, za což na oplátku poskytovali starým a nemocným lidem jídlo a ochranu.

Zároveň však pořádali velmi kruté rituály na horních plošinách pyramid před teocalli („teo-cal-li“ značí „boží dům“), tj. chrámy na vrcholcích pyramid. **Věřili, že všichni bohové potřebují mnoho lidské krve**, a proto usmrcovali urozené válečné zajatce. Zajatci byli někdy drženi v dřevěných klecích a vykrmováni, až bohům jejich váha stačila. V určeném termínu je Aztékové někdy přivazovali k obětnímu kameni a bez sebemenšího slitování je podřezávali noži s čepelí z ostrého kamene – chalcedonu, pazourku či obsidiánu (podle novodobých experimentů bylo možno zhotovit takový nůž asi za 15 minut). Jindy je nutili stát na onom kameni a bránit se „mečem“ z perí proti čtyřem bojovníkům, kteří je zraňovali, aby odsouzcenci ztratili co nejvíce krve. Srdce mrtvého člověka obětovali kněží bohům, tj. spálili je, a z pyramidy shodili tělo; kvůli tomu byly stěny chrámu potřísněny lidskou krví a musel zde panovat silný zápach. Lidé čekající dole ostatky odnesli, rozporcovali a snědli údajně podušené s pálivou paprikou a rajčaty.

Příslušníci americké civilizace známí pod názvem **Mayové** jsou doloženi již v době kolem roku 2500 př. n. l. Nejprve sídlili v džunglích dnešního Mexika, Guatemaly, Hondurasu a Belize, ale snižující se výnosy zemědělství, střety chudých vrstev s kněžími a šlechtou eventuálně nájezdy kočovníků je přiměly přestěhovat se na Yucatán, kde začala fungovat Nová říše Mayů.

Kněží této civilizace užívali na vrcholcích pyramid – blíže bohům a zároveň na místě, kde je mohlo sledovat co nejvíce lidí – drogy a inhalovali kopálové kadidlo a pak prováděli své rituály. Kromě obětování potravin, zbraní, šperků, květin, perel, perí některých ptáků a zvířat* přinášeli také **lidské oběti**.

* Mezi **americká obětní zvířata** (ale i užitková, chovaná pro maso) patřila **morčata**. Malí chlupáčci, zbarvením i velikostí připomínající našeho divokého králíka, pobíhali po domech, s chutí polykali kdejaké zbytky, a když bylo třeba, stali se pro majitele obědem či večeří. Do Evropy byla morčata přivezena společně s některými papoušky v 16. století, poté co je v Peru u Inků objevili španělští dobyvatelé, a to na španělský královský dvůr, odkud se začala šířit do německých států či měst (Brém, Hamburku a podobně). Dnešní vzhledově odlišná plemena začali chovat teprve Evropané.

Šlo většinou o zajatce, z nichž někteří byli sťati, jiní museli nejprve tančovat a pak byli přivázáni ke kůlu a zabiti šípy, další byli staženi z kůže, v níž kněží tančili. Těla zbavená ještě tlukoucího srdce byla shazována z plošiny pyramidy a zřejmě i v tomto případě sněžena.

I když nás již při líčení těchto hrůz mrazí v zádech, Mayové na tom neviděli nic špatného, neboť si byli jisti, že **krví zajatců a obětováním jejich srdce potěšili Slunce, boha deště i předky a ti za to měli seslat vláhu a tím zabránit neúrodě**, která by mohla přinést smrt většině mayského národa. Navíc oběti podle nich nebyly politováníhodné, neboť **život pozemský i posmrtný byly považovány za rovnocenné**.

Málo je známo, že tito lidé holdovali **piercingu a tetování**, které se původně aplikovalo pomocí bronzových jehliček zejména jako prostředek k ochraně těhotných žen či ke zmírnění bolestí, jež byly důsledkem degenerativních změn na páteři či kloubech. Později šlo o oblíbený zdobný prvek, jenž se prováděl tak, že *„pomalovali žádané místo barvou a pak do míst řezali; spolupůsobením krve a barviva zůstávaly na těle trvalé stopy. Vzhledem k bolestivosti podstupovali lidé tyto zásahy po částech. Trpěli potom nemocemi, protože se kresba zanítila a hnisala. Navzdory tomu se posmívali všem netetovaným.“* Módní bylo i **navozování šilhavosti** pomocí korálek navazovaných do vlasů tak, aby spadaly před obličej, a **zplošťování lebek** například obvazy či dřevěnými destičkami na čele a v zadní části hlavy, které si oblíbili i obyvatelé Jižní Ameriky. Deformační pomůcky dostalo dítě na hlavu krátce po narození a nosilo je většinou do doby, než se naučilo chodit. Tento zvyk se rozšířil u Mayů přibližně v době od 100 př. n. l. do 1521 n. l. Deformace lebky měly symbolizovat sociální postavení jedince, někdy však měly dodat bojovníkům strašidelný vzhled, jindy naplňovaly diktát módy v té které lokalitě či měly

zajistit – jak lidé věřili – pevné zdraví a sílu. Mnozí si byli jisti tím, že čím delší budou mít hlavu, tím více místa získají pro paměť. Mayové psali a malovali na tři druhy materiálu: jelení kůži a dva druhy rostlinných vláken, a jelikož jelení kůže nebyl dostatek, nahrazovali ji stále častěji zpracovaným lýkem fikovníků. Vytvořili nejpřesnější kalendář světa, jehož odchylky se rovnaly stotisícinám dne. Například délku lunárního (synodického, astronomického) měsíce stanovili na 29,53020 (podle současných vědců je to 29,53059) dne a délku roku určili přesněji než gregoriánský kalendář na 365,2420 dne (dnes 365,2425). Kolem roku 250 n. l. si vytvořili vlastní hieroglyfické písmo, vypočítali oběžnou dráhu Venuše, uměli předpovídat zatmění Slunce a zavedli dvacítkovou soustavu a pojem nuly.

Říše Mayů vzkvétala především v letech 300–600, přibývalo jak obyvatel, kteří mimo jiné dokázali zúrodnit i pozemky považované za neobdělátné, tak polí, jimž musely ustupovat lesy, jejichž kácení vedlo ke ztrátě vlhkosti půdy a prodlužovalo období sucha. (Počátkem našeho století žije v Americe okolo 6 milionů potomků Mayů.)

Incké silnice, náušnice, zakázané písmo a Ohňová země

Inkové vybudovali malý stát v polovině 12. století n. l. a nejprve obývali území v peruánských Andách, kde vybudovali mimo jiné město Cuzco* (v překladu znamená „Střed světa“).

* Cuzco založené kolem roku 1200 se stalo v předkolumbovském období centrem incké říše, od 13. století do roku 1533 bylo chápáno jako hlavní město země. Je považováno za nejdéle trvale osídlené město nejen v Peru, ale v celé Jižní Americe. Inkové je přirovnávali k pumě, která pro ně byla posvátným zvířetem. Jednou z nejzajímavějších inckých památek je Sacsayhuaman, označovaný za hlavu zmíněné pumy. Nachází se asi 250 m nad městem; do dnešní doby se dochovalo jen asi 20 % původní rozlohy. Během vrcholného období tu prý mohlo přebývat až 10 000 lidí. Zkázu přinesli městu španělská konkvistadoři, kvůli nimž se stala hlavním centrem Peru v té době budovaná Lima. Cuzco sloužilo Španělům jako centrum šíření křesťanství. Vyrostlo v něm mnoho kostelů a klášterů a jeho obyvatelé se věnovali chovu dobytka, hornictví a obchodu se Španělskem.

Největšího rozkvětu dosáhla říše Inků na přelomu 15. a 16. století. Její správa byla navzdory své rozlehlosti dokonale organizována, takže existoval přehled o počtu kusů dobytka, zásob i poddaných. Ti neodváděli daně, ale každý z nich pracoval 9 měsíců v roce pro stát (případně vykonával vojenskou službu) a za to měl v případě nemoci či stáří zajištěno stravování ze státních zásob.

Zemí vedla 25 000 km dlouhá síť státních silnic, které překonávaly vysoké hory, hluboká údolí i rychle tekoucí řeky. Využívali je – kromě karavan či armád – běžci roznášející po říši důležité a spěšné informace a „obyčejní“ lidé po nich prý směli chodit pouze se speciálním povolením. Nejdůležitější byly dvě „dálnice“ (pospojované řadou vedlejších cest), z nichž jedna, vnitrozemská, vedla podél východní strany And a druhá po tichomořském pobřeží. Strmé úseky byly někde schůdné pomocí schodů vytesaných do skal, jinde byly nahrazeny tunely procházejícími horami a nechyběly na nich proslulé incké visuté mosty. Ty byly zavěšeny na lanech vyrobených z odolných travin nebo z lián; bylo po nich možno transportovat i několik desítek tun vážících kameny. Podél silnic, které slouží dodnes, byly k dispozici zájezdní hostince (tamby), takže vládní poslové prý dokázali zvládnout trasu dlouhou 2 000 km asi za 16 dní.

Inkové* také budovali systém zavlažovacích kanálů i terasovitá pole a vrcholem jejich stavebních dovedností byly obrovské stavby z kamenů otesaných tak přesně, že mezi nimi byly jen nepatrné spáry.

Je zajímavé, že jako platidlo používali nikoliv zlato (z něž zhotovovali zejména šperky), nýbrž preferovali výměnný obchod. Nosili náušnice (jimiž muži dávali najevo své vysoké postavení; Španělé jim proto říkali „velké uši“) a přinášeli lidské oběti, avšak v daleko menší míře než Aztékové. Z lebek poražených panovníků si zhotovovali poháry, z nichž na oslavu vítězství pili oblíbený mírně alkoholický nápoj z kukuřičných zrn zvaný chicha (čti čiča).

* Před příchodem Inků prováděli jejich předchůdci žijící na hranici dnešního Chile a Peru zřejmě od doby kolem roku 6000 př. n. l. mumifikace. Při nich bylo nejčastěji tělo zemřelého staženo z kůže a zbaveno masa i vnitřních orgánů, kosti byly vysušeny horkým popelem a poskládány tak, jak byly zaživa, přičemž jako opora sloužily větve a rákosí. Na

kostru navlékl mumifikátor kůži a na temeno hlavy přilepil vlasy, obličej přikryl hliněnou maskou a tu pomaloval černým manganem či červeným okrem. (Jako perličku přidám, že americké mumie sloužily v 19. století jako topivo pro lokomotivy.)

Před příchodem Evropanů svolal nejvyšší inka (v tomto případě je tím míněn nejvyšší vládce) z celé říše do hlavního města Cuzca mudrce a přikázal jim sepsat mýty o původu tohoto národa, o potopě a o vládách jednotlivých incských panovníků. Texty byly zapsány incským hieroglyfickým písmem, vyzdobeny portréty incských panovníků na velkých plátnech nalepených na deskách zasazených do zlatých ráků a uloženy do chrámu Slunce, kam měli přístup pouze kněží a panovníci. Jenže negramotného Francisca Pizarra (1471/1475–1541), dobyvatele Cuzca, nezajímaly texty či portréty, nýbrž výhradně zlaté ráky, které nechal přetavit na zlaté pruty, zatímco plátna skončila mezi odpadky.

To historiky mrzí zejména proto, že v Peru se nezachovaly jiné stopy incského hieroglyfického písemnictví. Důvodem byl fakt, že tu vypukla jakási epidemie, kterou kněží nedokázali odvrátit, a tehdy údajně hlavní incský bůh Virakocha (čti virakoča) panovníkovi sdělil: „*Je nutno zakázat používání písma!*“ O božím příkazu nebylo radno diskutovat, což dokazuje fakt, že když jistý učený kněz písmo znovu používal, byl upálen.

Protože však komunikace je pro velké říše nesmírně důležitá, začalo se místo „vražedného“ písma používat uzlové kipu, určené však státní správě; šlo totiž nikoliv o písmo, ale o číselné záznamy, které nedokázaly zachytit popis historických událostí, data, vyprávění a podobně. Každé kipu tvořila hlavní šňůra, k níž se přivazovaly vedlejší provázky. Barva hlavní šňůry symbolizovala předmět záznamů: žlutá znamenala, že jde o zlato, bílá o stříbro, zelená o obilí, modrá o náboženské otázky, růžová o majetek, hnědá o brambory a červená o vojáky. Na vedlejších provázcích byly uzly v desítkové soustavě.

Zřejmě už asi 10 000 let př. n. l. obývali indiáni i **Ohňovou zemí**, která dostala název podle člunů, v nichž si lidé rozdělávali pomocí pyritu malý ohýnek. (Dnes patří tato země zčásti Chile a zčásti Argentině.) Vládla zde zima, vítr a bouře, hory byly neprostupné a příroda drsná a lidem nezbylo než se živit jako lovci a rybáři. Jejich způsob života se po tisíciletí příliš nezměnil. Jídali bobule, kořínky, horké či polosyrové měkkýše, ryby a ježov-

ky, pro něž se ženy potápěly do několikametrové hloubky, a lovili lamy guanako (poskytující kromě masa i kůži na oděvy chránící před zimou), jeleny, lišky, netopýry, vydry, plazy a myši. Dopouštěli se i kanibalismu, ale jen tehdy, když přišlo období opravdu zoufalého hladu; v tom případě zabíjeli nejprve staré ženy a teprve pak psy, kteří jim pomáhali stopovat zvěř. Jejich vigvamy připomínaly kupky sena, neboť je tvořilo několik ulomených a do země zaražených větví a halabala pokrytých několika svazky trávy a rákosí. Stavba trvala necelou hodinu, ovšem indiáni v ní bydlívali obvykle jen několik dní, protože se museli často stěhovat kvůli potravě.

BEZEJMENNÍ PYRAMIDOVÍ ŠÍLENCI

Zcela specifické a málo známé posláni mělo 39 pyramid v peruánském Lambayeque. Budovali je lidé, kteří neznali písmo, neví se, jak se jmenovali (proto dostali název podle údolí, v němž se usadili), jejich kultura dosáhla největšího rozmachu kolem roku 700 n. l. a budování těchto staveb, označované jako pyramidové šílenství, bylo pro ně zřejmě hlavní pracovní i životní náplní. Stavěli je z nepálených cihel, z nichž každá byla opatřena značkou některé ze stovek zdejších cihelen, a budovali je nepřetržitě a neúnavně, neboť věřili, že jinak nemají šanci přežít. Vznikla tu postupně tři „pyramidová“ města.

Co prozradily lamí kosti

Prvním bylo kolem roku 600 n. l. **Pampa Grande**, v němž vyrostla pouze **jedna pyramida**, pak v roce 750 obyvatelé město náhle opustili a postavili **Batan Grande**, které „hostilo“ více než **dvanáct těchto staveb**. Roku 1100 n. l. však bylo i ono opuštěno, byť je prokazatelně nikdo nedobyl. Díky tomu vzniklo třetí významné centrum zdejšího údolí – **Túcume** (18 km od Lambayeque), **honosící se 26 hlavními pyramidami** soustředěnými kolem ústředního pahorku. Jasně do těchto nenadálých a zdánlivě bezdůvodných odchodů vnesli teprve archeologové, kteří na jedné tucumské pyramidě objevili komplex místností, před nimiž se nacházely zbytky lamích kostí a velkých ryb, což byla součást potravy zámožných lidí. Na základě toho došli k závěru, že **na nich sídlily panovnické rodiny**.

Historici vycházeli z toho, že obyvatelé Lambayeque považovali hory za obydlení mocných bohů a pyramidy chápali jako jejich zmenšené kopie, na nichž sídlili panovníci-polobohové, kteří odtud mohli snáze komunikovat s těmito svými „příbuznými“ a zároveň chránit poddané před případným božím hněvem. Věřili také, že bohové hovoří prostřednictvím přírodních sil (hromu, blesku či bouří) a rozhodují zejména o tom, zda bude pršet. Protože však nebyli schopni zabránit důsledkům El Niña (které tuto oblast dodnes postihuje) ohrožujícího obyvatele Pampa Grande a Batan Grande, usoudili, že pyramidy jsou prokleté, a tak posbírali všechny cennosti – od šperků až po hliněné destičky, tj. knihy –, město vypálili a začali stavět nové.

Nepomohlo ani Túcume

První túcumská pyramida byla postavena kolem roku 1100 n. l., další přibývaly během následujících 400 let, zatímco mnohé hotové byly rozšiřovány a přestavovány, přičemž pro každou z nich byl vypracován podrobný projekt. Všechny túcumské pyramidy (z nichž dnes zůstaly pouze nenápadné pahorky) byly bez vnitřních dutin, po straně měly rampu uprostřed předělenou jakýmsi „kontrolním stanovištěm“, z něž vedla cesta na vrchol bludištěm krytých chodeb. V Túcume na nich sídlilo několik generací šestadvaceti místních vladařů, přičemž ti mocnější měli pyramidy větší, zatímco méně mocní si mohli dovolit jen stavby menší. Komplex rozkládající se na zadní části vrcholové plošiny zahrnoval soukromé místnosti vladaře i prostory určené k jednáním s kněžími a dvořany, za obytnými místnostmi byla kuchyň a opodál stály dílny a sklady, zatímco přední část horní plošiny pyramid byla vyhrazena veřejným slavnostem.

Pak se však stalo něco, co obyvatele tohoto „pyramidového“ města přimělo, aby i odtud odešli. Rozhodli se k tomu však nikoliv kvůli nějaké přírodní katastrofě, nýbrž poté, co se doslechli, že do Peru přišli roku 1532 první španělští konkvistadoři, kteří nejenže přivezli podivná neznámá zvířata (šlo o koně; a to ještě netušili, že dobyvatelé „přibalili“ i epidemie), ale především zabili vládce Inků. Zpanikařili a nejprve se rozhodli **udobřit si bohy nejcennější obětí – lidskou**. Proto byla u jednoho túcumského chrámu skupina lidí tvořená hlavně ženami a dětmi (z nichž nejmladšímu bylo 5 let) nejprve omámena drogou, díky níž sice vnímali, co se s nimi

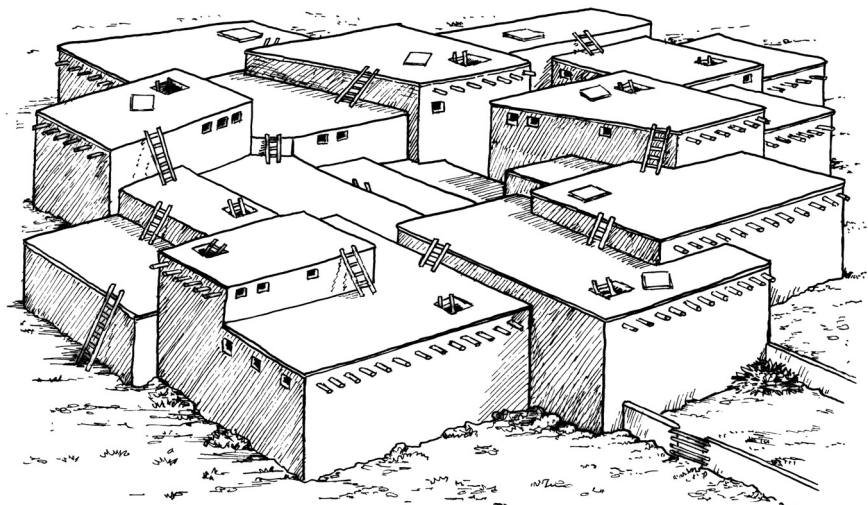
děje, ale nemohli se bránit, pak se museli předklonit a velebně s maskou na obličejí jim odřízl speciálním nástrojem zezadu hlavu i s prvním a druhým obrátem. Zatímco těla zůstala ležet před chrámem, zachycená krev byla obětována bohům, aby je usmířila.

Když však ani tyto oběti evidentně nezabraly, zapálili Túcumané budovy na pyramidách, neboť nesplnily svoji ochrannou roli, a město roku 1532 opustili; nikdo netuší, kam se poděli, a jisté je jen to, že už nikdy žádné další pyramidy nepostavili.

ASIE

ÇATAL HÜYÜK – MĚSTO NEJEN BEZ ULIC

Vyrostlo na dvou umělých jibotureckých návrších, postrádalo i náměstí a zahrady a nebylo obeháno hradbami. To však zdaleka není vše, co je proslavilo a proto vás zvu na malou vycházku do jeho historie.

V Çatal Hüyük se bez žebříku nikdo neobešel.

Ani jedny dveře

Toto starověké město existovalo v letech 7500–5700 př. n. l., bývalo domovem až pěti tisíc lidí, z nichž ti nejstarší se dožívali maximálně čtyřiceti let. Jedná se o jedno z největších a nejlépe zachovaných archeologických nalezišť z této dějinné epochy, archeologové je objevili v 50. letech minulého století, a protože neznali jeho původní jméno, nazvali ho turecky Çatal Hüyük (čti čatal höjyk; přeloženo do češtiny to znamená cosi jako „Větvící se pahorek“).

Domy obdélníkového půdorysu o rozloze asi 25 m² byly stavěny z nepálených cihel podlouhlého tvaru, vzniklých z hlíny smísené s nasekaným rákosem, škvíry se vyplňovaly směsí bláta a slámy a plochá střecha podpíraná dřevěnými sloupy bývala z dřevěných kulatin překrytých svazky rákosu. Budovy stály těsně vedle sebe, tvořily jakési bloky a dlouho se mezi nimi nacházely pouze společné dvorky, kam lidé házeli odpadky, které prosypávali vrstvami popele. Teprve později byly budovány průchozí koridory.

Domy byly zčásti zapuštěny pod úroveň terénu, takže v zimě při mrazech a množství sněhu v nich bylo tepleji a během horkých a suchých letních měsíců tu vládl chládek. Za zmínku nesporně stojí, že lidé vstupovali do obydlí po žebrících z otesaných kmenů střešními otvory, které sloužily zároveň k odvádění spalin z ohnišť. Město nemělo hradby; nepřítel viděl pouze slepé zdi k sobě přilepených domků. Přesto – či možná právě proto – je nikdy nikdo nedobyl.

Voněl tu čerstvý chléb

Domy ve čtvrti kněží, fungující jako svatyně, byly zdobeny lebkami zvířat a barevnými nesmyitelnými malbami, provedenými v barevných škálách od rudé k růžové, od krémové k bílé a od šedé k černé. Na některých byly geometrické tvary, zatímco na jiných se objevovaly lovecké výjevy či postavy tvořené zčásti lidmi a zčásti zvířaty, zejména leopardy.

Obytné budovy bývaly prostší a ryze účelově zařízené. Interiér mívaly rozčleněný na několik místností, podlaha byla většinou hliněná a k sezení či spaní sloužily hliněné lavice zbudované podél stěn a pokryté slámou či kožešinami. V žádném domě nechyběla pec na pečení chleba ani zásobo-

vací komora, v níž stály nádoby na zrní a zřejmě i menší nádoby na med. Nelze vyloučit, že obyvatelé Çatal Hüyüku používali med nejen k dochucování pokrmů, ale i k výrobě kvašeného nápoje, který se v minulosti prokazatelně připravoval z medu, ovoce a obilovin.

Své zemřelé nechávali na kamenné věži na pospas dravým ptákům. Jejich kosti zbavené měkkých tkání pak ukládali zabalené do látek či rohoží asi 60 cm pod zmíněné lavice.

Sukně stará 9 000 let

Mezi oběma návršími, na nichž se Çatal Hüyük rozkládal, tekla řeka, již obyvatelé města vděčili za úrodnou půdu. Pěstovali například proso, pšenici, ječmen, čočku a hrách, ze stromů mandloně, pistácie a jabloně, chovali ovce a kozy a v lesích lovíli volně žijící zvěř; byli také zdatnými řemeslníky. Již kolem roku 6200 př. n. l. začali používat měď, věnovali se košíkářství a nádobí vyráběli ze dřeva, proutí, kůží či z hlíny; v řadě domů byly nalezeny hrncířské pece. Dokázali také zhotovit šperky i zbraně z obsidiánu (vulkanického černého skla), který těžili v lomech u úpatí nedaleké sopky. V Çatal Hüyüku byla nalezena – kromě náhrdelníků či náramků – nejstarší známá tkaná sukně, zhotovená před devíti tisíci let.

Ve městě nebyly veřejné kanalizační sítě, takže se odpad odstraňoval manuálně.

Proč toto město zaniklo, historici – pokud je mi známo – prozatím nevědí.

FÉNICIE – PODIVNĚ „ROZTRHANÁ“ ŘÍŠE

Tuto zemi, nacházející se přibližně na území dnešního Libanonu, nazývali Řekové „Foiníké“, což v překladu do češtiny znamená „Červená země“; je tu evidentní souvislost s řeckým slovem „foiníkiein“, což značí „barvit na červenou“. Féničané sami tento název nepoužívali, ale pro Řeky byla jejich země místem, odkud pocházely purpurové látky. Možná ale slovo „Foiníké“ znamenalo „země, kde rostou palmy“.

Střežená cesta nikam

Fénicii tvořil úzký pruh pobřeží Středozemního moře dlouhý asi 220 km (což je přibližně vzdálenost mezi Prahou a Brnem) a široký 15–20 km (neboli asi vzdálenost mezi severním koncem Prahy a Lysou nad Labem). Členil se na řadu malých úrodných údolí, dařilo se tu vinné révě, fíkům a moruším, byly tu bohaté pastviny, husté cedrové lesy (proto má dnes Libanon cedr na své státní vlajce) a cypřišové háje, hory nabízely bohatá naleziště železná a měděné rudy a moře poskytovalo množství ryb, zatímco pobřeží bylo bohaté na nachové plže.

Zemi tvořilo několik městských států (neboli nebyla jednotnou říší), vybudovaných na východním pobřeží Středozemního moře na místech dobře chráněných přírodou, která tvořila přirozenou hráz proti případným vetřelcům. Z těchto měst, z nichž každé mělo svůj vlastní soud, své divadlo i chrámy, zaujal vedoucí roli údajně nedobytný Tyros (dnes Súr), jenž měl část pevnostní, oddělenou úzkým průlivem od části ostrovní, do níž se lidé mohli uchýlovat v případě ohrožení nepřítelem; v roce 1209 př. n. l. se právě sem přestěhovala z ostatních městských států většina vznešených rodin a Tyros se stal fénickou metropolí.

Asi od 11. století př. n. l. zakládali Féniciáné kolonie. Jedna byla na Kypru a další v západním Středomoří, konkrétně na Maltě, Sicílii, Sardinii, na

Fénicie a její sféry zájmu

jihu Iberského poloostrova* a na severním pobřeží Afriky; jednou z těchto kolonií bylo Kartágo, založené roku 814 př. n. l.

Je jasné, že takto podivně „roztrhanou“ říši nebylo snadné ovládat.

* **Iberský poloostrov** (dnešní Pyrenejský, na němž se rozkládá Španělsko, Portugalsko, Andorra a Gibraltar) byl původně pojmenován zřejmě podle severoafrických Iberů. Když k němu v 11. století př. n. l. připluli Féničané, čekalo je tu velké překvapení v podobě obrovského množství zvířat, která neznali. Netušili, že jde o divoké králíky, z nichž mnozí vážili až 5 kg, a uvědomovali si jen, že jim připomínají podobně vypadající chlupáče, žijící ve Fénicii, jejichž ouška však byla mnohem menší. Říkali jim damani a jejich židovští sousedé je nazývali v hebrejštině „saphan“, takže Féničané dali tomuto území název Poloostrov (země) damanů neboli „i-saphan-im“. Tento výraz převedli Římané na latinský název „Hispania“. Nedlouho před svou smrtí nazval Španělsko římský básník Gaius Valerius Catullus (asi 84–asi 54 př. n. l.) „Hispania cuniculosa“, přičemž „cuniculus“ značí „králík“.

Damani dnes žijí především v některých částech Afriky a kupodivu jsou nejbližšími příbuznými slonů, což prý potvrzují jak společné znaky na kostře, tak molekulární analýza DNA. Při chůzi se země dotýkají měkkými polštářky chodidel, kam ústí žlázy vylučující lepkavý sekret, jenž jim usnadňuje pohyb po skalách, a mají pár stále dorůstajících řezáků tvořících jakési kly.

Lodě – fénická láska

Féničané si nedokázali představit svůj život bez lodí, a tak byli pozornými žáky egyptských loďařů stavících plavidla se zdviženou přídí a zádí, vymýšleli ovšem jejich různá vylepšení. Například jim přidali důmyslnější vazbu lanoví mezi přední a zadní částí a kombinovali pohon vesly* a plachtou**.

* **Veslaři** byli zpočátku svobodní lidé, pracující za mzdu a stravu, které později nahradili otroci. Veslovali podle úderů bubnu, stále měli nad sebou praskající biče, a pokud se některý ocitl u konce sil, byl nemilosrdně hozen do moře.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.